

DJELOVANJE ZVONIMIRA POŽGAJA U ZADRU OD 1946. DO 1949. GODINE

Antonija MLIKOTA
Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru, Hrvatska

UDK:72(497.5Zadar)“19“:929 Požgaj, Z.
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 7. kolovoza 2014.

Rad se bavi djelovanjem Zvonimira Požgaja u Zadru neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Zvonimir Požgaj bio je jedan od mnogih intelektualaca koji su dobrovoljno ili često po kazni slani na razne dužnosti u ratom razoreni Zadar. Iz istražene dokumentacije, koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru i Arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu, razvidno je da je njegov angažman u Zadru, u vidu zaposlenja, započeo 1946. godine, te da je prema njegovu pisanju i prema sačuvanoj dokumentaciji završio do 1949. godine. Uz to, u radu su kroz provedena arhivska istraživanja prezentirani svi njegovi za sada poznati projekti u Zadru: projekt obnove gradske lože, projekt obnove i preinake Providurove palače, djelomično izvedeni projekt kupališta na Puntamiki, djelomično izvedeni projekt novogradnji s kavanom na Novoj rivi te neizvedeni projekt kavane s terasom na bastionu Kaštel. Djelovanje Zvonimira Požgaja u Zadru bilo je doista široko i prelazilo je granice arhitektonske i građevinske struke, bavio se brojnim problemima vezanim uz kulturu, turizam i normalizaciju života u razorenom gradu. Razmotren je i pojam „požgajevština“ te što je on zapravo značio u Zadru u ono vrijeme. Činjenica o njegovu zaposlenju u Zadru ostala je nepoznata ili barem nezapisana u pregledima njegove biografije sve do danas.

Ključne riječi: Zvonimir Požgaj, Klema Požgaj, Zadar, arhitektura 20. stoljeća.

UVOD

Zvonimir Požgaj sa suprugom Klemom doselio se u Zadar početkom 1946. godine.¹ Klema Požgaj zaposlila se na mjestu upraviteljice Galerije slika, a Zvonimir u općinskom Građevinskom odjelu.² Činjenica o njegovu zaposlenju u Zadru ostala je nepoznata ili barem nezapisana u pregledima njegove biografije sve do danas. Iz dokumentacije je razvidno kako je najprije zaposlen na mjestu referenta *Arhitektonskog otsjeka* pri *Građevinskom odjelu Narodnog gradskog odbora Zadar. Arhitek-*

¹ Iako o poslijeratnoj obnovi Zadra pišu i Dražen Arbutina i Bruno Milić, ni oni ne navode da je Zvonimir Požgaj bio zaposlen u Zadru, njegovo se ime spominje samo u kontekstu novogradnje na Novoj rivi i kupališta na Puntamiki.

² A. TRAVIRKA, 1984., 457.

tonski odsjek osnovan je nakon reorganizacije *Građevinskog referata* pri *Privrednom odsjeku* Narodnog gradskog odbora Zadar, koji se podijelio na arhitektonske poslove, putove i kanalizaciju te prometni referat.³ U nešto kasnijoj dokumentaciji Zvonimir Požgaj potpisuje se kao *šef Projektnog odjela Gradskog građevnog poduzeća Obnovitelj* u Zadru.⁴ Kako dokumentacija nije sačuvana u cijelosti, nije bilo moguće precizno utvrditi datum i razloge promjene zaposlenja kao ni točan datum prestanka njegova djelovanja u Zadru. S obzirom na to da Zvonimir Požgaj navodi da su njegovi projekti izvedeni u Zadru (kupalište na Puntamiki i dvije zgrade s kavanom na Novoj rivi) ostali u trajnom *stanju nedovršenosti* te pojašnjava i zaključuje kako je morao „*naglo i preko noći ostaviti Zadar*“, a kako se u sačuvanoj dokumentaciji nakon 1948. godine više ne spominje, može se zaključiti da je radio u Zadru do 1949. godine.⁵ Otprilike u isto vrijeme i njegova supruga Klema također prestaje raditi u Zadru.

ZVONIMIR I KLEMA POŽGAJ – DJELOVANJE U ZADRU

U protestu uglednih građana grada Zadra protiv ukidanja gradske biblioteke *Paravia* i dijeljenja njezine građe na *Državni Arhiv* i *Narodnu biblioteku* koja se trebala osnovati, potpisani su i Zvonimir Požgaj i njegova supruga Klema Požgaj.⁶ Njegova supruga potpisana je kao akademska slikarica i *Upravnik Galerije slika* u Zadru dok uz njegovo ime stoji arhitekt i potpredsjednik *Muzičkog društva Zoranić*.⁷ Dakle, to je još jedna do sada nepoznata Požgajeva funkcija koju je obnašao za svog djelovanja u Zadru.⁸ Klema Požgaj već je početkom 1946. godine, dakle netom nakon što je stigla u Zadar, održala i prvu izložbu. Izložila je četrdesetak karikaturalnih portreta sugrađana. Izložba je bila vrlo posjećena, a bila je postavljena u prostorijama *Kulturno-umjetničkog društva Zoranić*.⁹ Djelokrug Zvonimira Požgaja u Zadru nije bio ograničen samo na građevinsku djelatnost, u sačuvanoj dokumentaciji vidljivo je kako je Zvonimir Požgaj težio ukupnom boljitku grada i njegovih stanovnika, a osobito razvoju turizma. Tako se već na samom početku svoga djelovanja u Zadru posvetio jačanju turističkog imidža i turističke ponude Zadra. Uz angažiranje oko uređenja kupališta Puntamika bavio se i brojnim drugim pitanjima, angažirao se oko

³ N.N., 1946b, 2; DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Zapisnik II. sastanka namještenika Građevinskog odjela Narodnog gradskog odbora Zadar od 4. 1. 1946.

⁴ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1; mapa 1. Zahtjev od 24. 2. 1948. godine za izdavanje građevinske dozvole za izgradnju dvojne zgrade s kavanom na Novoj rivi koji je potpisao Zvonimir Požgaj kao *šef Projektnog odjela Gradskog građevnog poduzeća Obnovitelj* iz Zadra; kutija 17; mapa 146.

⁵ Z. POŽGAJ, 1960., 12.

⁶ AKOST/AKOD, službeni spisi 1-380/1948., dokument je datiran na 15. 1. 1948.

⁷ Klema Požgaj vodila je zadarsku galeriju do 1949. godine.

⁸ AKOST/AKOD, službeni spisi 1-380/1948., dokument je datiran na 15. 1. 1948.

⁹ A. TRAVIRKA, 1984., 457. U svega nekoliko dana izložbu je vidjelo 1200 posjetitelja, a sam grad imao je 5000 stanovnika.

tiskanja razglednica, izdavanja „Vodiča po Zadru“, regulacije rasvjete u ljetnim mjesecima, uređenja šetnica i perivoja, brinuo je i o stanju rasadnika i uzgoju sadnica te planirao sadnju novih drvoreda i nasada na obalnoj zoni od grada do Puntamike. Uz to, Zvonimir Požgaj surađivao je i na tada vrlo aktualnoj izložbi „Obnova Dalmacije“, koja je održana u lipnju 1946. godine u Splitu. Izložba je bila postavljena u prostorijama Osnovne škole na Manušu, a obuhvaćala je razdoblje obnove i izgradnje od oslobođenja do kraja 1945. godine.¹⁰ U osam dvorana prezentirani su postignuti rezultati u obnovi i izgradnji Jugoslavije. U trećoj dvorani bili su postavljeni planovi obnove grada Zadra i sela Gradca i Bilica koji su se trebali obnoviti prema novim regulacijskim osnovama.¹¹

PRVE AKTIVNOSTI ZVONIMIRA POŽGAJA U ZADRU

Zapisnik II. sastanka namještenika Građevinskog odjela Narodnog gradskog odbora Zadar, koji je započeo 4. siječnja 1946. godina u dvanaest sati i trideset minuta započinje tekstom: „/.../ Sastanak je otvorio pročelnik Odjela drug Klarin Stanko koji je predstavio drugovima novog inženjera arhitekta druga Požgaj Zvonimira.“¹² Tim je riječima započeo prvi radni dan Zvonimira Požgaja u ratom razorenom Zadru. Svi su referenti, pa tako i novopristigli Zvonimir Požgaj, trebali hitno napraviti pregled stanja svog *Otsjeka* i naznačiti sve što bi se dalo učiniti s obzirom na novi regulacijski plan grada koji je bio u izradi u *Ministarstvu građevina Narodne vlade Republike Hrvatske*.¹³ S pripremama za izradu regulacijskog plana Zadra započelo se već krajem Drugoga svjetskog rata. Autori novog regulacijskog plana bili su arhitekti Milovan Kovačević, Božidar Rašica i Zdenko Stržić sa suradnicima.¹⁴ Idejni plan završen

¹⁰ N.N., 1946., 3; N.N., 1946a., 2; AKOST/AKOD, službeni spisi 262-544/1946., pozivnica za otvorenje izložbe „Obnova Dalmacije“.

¹¹ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Dopis Oblasnom Narodnom odboru Dalmacije, Građevinski odjel u Splitu, od 13. 11. 1946. Kako su to bili jedini nacrti Regulacijskog plana, Požgaj je tako sam sebi stvorio novi problem jer organizatori izložbe nisu mjesecima nakon zatvaranje izložbe vratili planove u Zadar, što mu je dodatno otežalo rad.

¹² DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Zapisnik II. sastanka namještenika Građevinskog odjela Narodnog gradskog odbora Zadar od 4. 1. 1946. Zapisnik završava opaskom: „/.../ Na kraju se vodila diskusija oko uređenja kina Vittoria u kojoj se naročito diskutiralo između druga Požgaj ing. Zvonimira i upravnika Gradskog građevnog poduzeća druga Kovačić Ante oko obloženja dvorane kina.“

¹³ HMA/HAZU – M. KOVAČEVIĆ, *Službeni put u Zadar* (intimni dnevnik od 27. rujna do 8. listopada 1945.), datum zapisa je 22. 9. 1945. Autori novog regulacijskog plana, *drugovi zaduženi po pitanju Zadra ili zadarski urbanisti*, kako ih je u svom intimnom dnevniku nazvao Milovan Kovačević, bili su uz njega i arhitekti Božidar Rašica i Zdenko Stržić.

¹⁴ Arhitekt Dragan Boltar u svom tekstu *Zadar, izgradnja centra* navodi kako je i on osobno, uz arhitekta Hinka Bolanču i Bernarda Bernardija, sudjelovao u pripremi i izradi regulacijskog plana uz Milovana Kovačevića, Božidara Rašicu i Zdenka Stržića. D. BOLTAR, 1961., 40. „/.../ Godine 1944. godine, odmah nakon oslobođenja Zadra, pokojni arhitekt Milovan Kovačević, u okviru ZAVNOH-a, započeo je radom na urbanističko-arhitektonskim studijama obnove i rekonstrukcije grada. Uz suradnju arhitekta Bolance i mene

je i prezentiran gradskim vlastima i zainteresiranim građanima početkom listopada 1945. godine.¹⁵ Iako se temeljio na stajalištu da se u obnovi Zadra trebaju primijeniti osnovni principi moderne arhitekture koja je u konačnici trebala rezultirati s dovoljno sunca, zraka i životnog prostora za sve, ipak je u osnovi to bio vrlo radikalna i moglo bi se reći utopijski plan. Tim doista rigoroznim planom nestala bi arhitektura koja je povijesnoj jezgri dala žig *harmonije i neprolaznosti*.¹⁶ Nakon tog javnog izlaganja idejnog rješenja dostava regulacijskog plana se u Zadru čekala mjesecima. U siječnju 1946. godine iz Ministarstva građevina stigao je samo izvadak (za neke od gradskih zona) iz generalnog regulacijskog plana s oznakama gradilišta na kojima se može odmah graditi.¹⁷ Zvonimir Požgaj tražio je od Ministarstva građevina hitnu dostavu *Regulacijske osnove* jer zapravo nije imao nikakve smjernice za rad i donošenje odluka na terenu.¹⁸ *Arhitektonski otsjek* je u tom trenutku funkcionirao po principu „one man show“ i nije imao osnovna sredstva za rad kao što su stolovi za crtanje i potreban pribor, što navodi sam Zvonimir Požgaj jer je nekoliko mjeseci kasnije dao izraditi najosnovniju opremu za rad.¹⁹ U izvještaju o radu *Arhitektonskog otsjeka*

prikupljali su se podaci, podloge, snimalo se stanje itd. U nastavku toga rada, uz daljnju suradnju arhitekata Stržičića, Rašice i Bernardija – arhitekt Kovačević izradio je urbanistički plan izgradnje čitavoga Zadra i posebno poluotoka. No, ovaj plan nije mogao u cijelosti obuhvatiti svu problematiku, napose na području poluotoka, koji je tada bio još u ruševinama. Naknadno se stalo na stanovište, da je neke od objekata moguće osposobiti. Tim su se prvotne postavke ovoga plana izmijenile.“

¹⁵ HMA/HAZU – M. KOVAČEVIĆ, Službeni put u Zadar (intimni dnevnik od 27. rujna do 8. listopada 1945.), datum zapisa je 27. 9. 1945. „*.../ Zainteresirana publika se sakuplja i leti odmah na nacрте. Nakon obrazloženja osnove što je trajalo oko 100 minuta bez prekidanja i vrlo pozorno slušano te nakon kraće diskusije imao sam priliku od zadarskih rukovodilaca primiti čestitke koje su odraz njihovog oduševljenja. Prvi uspjeh osnove na terenu je golem.*“ U Zadar se tada iz Zagreba putovalo preko Rijeke, autorima plana trebalo je sedam dana da doputuju do Zadra jer nije postojao nikakav pouzdan ili organiziran javni prijevoz. Kada su napokon stigli, *zadarski urbanisti najprije su se sastali s predstavnicima Okružnog i Gradskog narodnooslobodilačkog odbora te s predstavnicima Jugoslavenske narodnooslobodilačke fronte.* Planovi novog Zadra bili su izloženi u Gradskoj vijećnici gdje su autori predstavnicima vlasti i stručnih službi predstavili novi regulacijski plan.

¹⁶ Z. STRŽIČIĆ, 1947., 9.

¹⁷ N.N., 1946a., 4.

¹⁸ DAZD-149., GD/NRP, kutija 1; mapa 1; kutija 17; mapa 146. Dopis od 29. 3. 1946. upućen Ministarstvu građevina: „*.../ U vezi našeg brzojava od 29. ovog mjeseca potrebna nam je najhitnije Regulatorna osnova. Bez nje nam se koči rad tako, da smo već u nekoliko slučajeva bili prisiljeni obustaviti davanje građevnih dozvola jer ne znamo šta na odnosnim mjestima predviđa regulatorna osnova. Iz ruševine grada vadimo velike količine razbijenih opeka, crijepa i žljebnjaka. Da bi taj materijal mogli korisno upotrijebiti molimo, da nam odmah; pošaljete pokusne kocke lod onih koje su bile izložene prigodom izložbe u Ulrichovom salonu/ sa opisom načina izradbe t.j. da li se taj materijal izrađuje u obliku opeka većeg formata ili lijevanih zidova poput betona. Ujedno su nam potresni podatci o omjeru smjese kao i o dozvoljenim debljinama konstruktivnih zidova kod prizemnica, jednokatnica i.t.d. Isto tako molimo, da nam odmah pošaljete jedan "Građevni zakon" i "Građevne propise za grad Zagreb" da bismo po njima mogli postupati kod izdavanja građevnih dozvola, kao i izaslanje stručnjake za kanalizaciju Zadra.*“

¹⁹ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Narudžba potrebne opreme od 19. 10. 1946.

Požgaj navodi kako uz poslove referenta radi i administrativne i tehničke poslove.²⁰ U nepotpisanom dopisu o radu arhitektonske službe u Zadru navodi se kako je za Zadar nedostatan jedan arhitekt za arhitektonske poslove i po jedan tehničar za kanalizacije i ceste koliko je predviđeno za svaki *kotarski* grad (koji nije razrušen), te se traži zapošljavanje barem još dva iskusna arhitekta-projektanta s obzirom na stupanj razrušenosti i opseg poslova u Zadru za razliku od drugih *kotarskih* gradova.²¹ Na samom početku djelovanje Zvonimira Požgaja u Zadru bilo je vezano uz odrađivanje tekućih poslova, poput izrade troškovnika za popravak brojnih javnih i konfisciranih stambenih zgrada, odgovaranja na brojne zahtjeve za popravak privatnih kuća i izdavanje građevinskih dozvola. Uz to, bio je zadužen i za nadzor započetih, kao i za kolaudaciju izvedenih radova, ali i organizaciju uklanjanja ruševina iz povijesne jezgre jer u vrijeme kada Zvonimir Požgaj počinje raditi u Zadru grad je još uvijek bio u ruševinama, a veliki dio stambenih zgrada i dalje je stajao neobnovljen. U nepotpisanom “*Izvještaju o potrebama u cilju poboljšanja prilika na području Narodnog gradskog odbora Zadar*” iz svibnja 1946. godine navodi se kako velika količina ruševina onemogućuje svaki ozbiljan rad na obnovi grada.²² Osim radnih akcija, uklanjanje ruševina rješavalo se organiziranjem udarničkih dana u kojima je rad trajao tek dva do tri sata. U izvještaju se navodi kako je taj rad, iako ima dobre rezultate, nedovoljan s obzirom na količinu ruševina. Uz udarnike i dobrovoljce na obnovi Zadra i uklanjanju ruševina radile su i velike grupe ratnih zarobljenika i kažnjenika.²³ Često se moralo žurno iznalaziti arhitektonska rješenja za hitno potrebne projekte prema nalogu *Narodnog gradskog odbora Zadar*.²⁴ Odluke su se donosile *ad hoc* i često nije bilo mjesta za neko detaljnije promišljanje. Tako se u *Zapisnik sastanka namještenika Građevinskog odjela Narodnog odbora Zadar* od 23. listopada 1946. imenuje *Komisija za utvrđivanje opasnih građevina u gradu* u sastavu referent *Arhitektonskog ostsjeka* Zvonimir Požgaj, referent *kanalizacija* Petrović Berislav i vođa vatrogasne ekipe Jakov Skitarelić. Komisija je trebala do 26. listopada 1946. napraviti popis opasnih građevina, a do 30. listopada iste i ukloniti, dakle za ispunjenje tog cilja imali su samo

²⁰ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146, *Građevinski referat, Arhitektonski ostsjek*.

²¹ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146, *Izvešće Zvonimira Požgaja*.

²² DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146, “*Izvještaju o potrebama u cilju poboljšanja prilika na području gradskog Narodnog odbora Zadar*” od 21. 5. 1946.

²³ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146, “*Izvještaju o potrebama u cilju poboljšanja prilika na području gradskog Narodnog odbora Zadar*” od 21. 5. 1946. Nadalje se u Izvještaju navodi: “*!...!Da bi se što prije postigli vidljivi rezultati potrebno bi bilo staviti gradu na raspolaganja: Najmanje 500 zarobljenika ili što bi bilo znatno korisnije a ujedno bi nestalo nezaposlenosti, da se Zadru velikim novčanim ponocima omogući stalno zaposlenje ns čišćenju ruševina barem 500 radnika dnevno. U iste svrhe trebao bi gradu 20 kamiona sa dovoljno benzina ili 3 km tračnica i 50 vagoneta.*”

²⁴ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. *Zapisnik Sastanka namještenika Građevinskog odjela Narodnog gradskog odbora Zadar* od 6. 6. 1946. Na predjelu Bokanjca trebale su biti izgrađene barake u koje su se trebali smjestiti povratnici sa zadarskog područja koji nisu imali gdje stanovati.

četiri dana.²⁵ Na terenu je prema njegovu mišljenju, a s obzirom na broj zaposlenih, bilo nemoguće u potpunosti kontrolirati građevnu djelatnost, pa Zvonimir Požgaj pokušavajući uspostaviti kontrolu izdaje posebna upozorenja o zabrani bilo kakvih radova bez dozvole *Arhitektonskog odsjeka*. Smatrao je da hitno treba donijeti osnovne smjernice za postupanje na terenu jer se građevna djelatnost dolaskom proljeća pojačavala, stoga je dao tiskati *Obavijest* o gradnji koju je zalijepio u općinskoj zgradi i po gradskim predjelima.²⁶ U *Obavijesti* je na temelju važećeg *Gr građevinskog zakona* zabranio svaku novogradnju ili popravak oštećene zgrade bez građevinske dozvole koja se izdavala na temelju zamolbe uz tri primjerka građevinskih nacрта. Za manje popravke koji nisu obuhvaćali konstruktivni dio građevine bila je potrebna samo prijava planiranih radova. Također je naglasio da se svi arheološki nalazi ili vrijedni predmeti, grobovi i drugi nalazi koji se pojave prilikom rušenja zgrade i kopanja temelja moraju prijaviti nadležnoj službi. U provođenju te odluke Zvonimir Požgaj čak je zatražio pomoć od tadašnje milicije, zamolivši ih da traže na uvid građevinsku dozvolu za svaku građevnu djelatnost koju uoče na terenu.²⁷

Nekoliko mjeseci kasnije iz *Zemaljskog projektno građevnog zavoda Hrvatske* stigli su u Zadar nacrti regulacijske osnove, ali samo jedan primjerak. Od tada su se građevinske dozvole, za dijelove grada gdje je bila dozvoljena gradnja, izdavale prema novom regulacijskom planu. Za takozvanu zaštitnu zonu i za zone grada u kojima je regulacijski plan predviđao drugačiji način izgradnje od dotadašnjega nije se uopće dozvoljavala gradnja ili obnova postojećih građevina, samo u nekim slučajevima su se izdavale privremene građevinske dozvole s naznakom da „/.../ svaki privremeno sagrađeni objekt imade vlasnik o svom trošku na prvi poziv vlasti srušiti kada će to zatražiti poslovi oko provedbe regulatornog plana.“²⁸ Pojedine građevine koje su obnovljene prema tim privremenim dozvolama ostale su sačuvane do danas jer se već 1948. godine odustalo od regulacijskog plana koji je predviđao rušenje većeg dijela stambenih zgrada u povijesnoj jezgri. Isto tako, mnoge građevine koje su bile u dobrom stanju, a nisu dobile privremene građevinske dozvole danas više ne postoje. Takve su zgrade s vremenom ili propale ili su bile minirane i srušene u akcijama raščišćavanja ruševina u povijesnoj jezgri. U dopisu iz srpnja 1946. godine Zvonimir Požgaj piše nadležnom Ministarstvu građevina i traži upute za djelovanje na

²⁵ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Zapisnik sastanka osoblja Privrednog odsjeka Narodnog gradskog odbora Zadar od 23. 10. 1946.

²⁶ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Izvještaj Zvonimira Požgaja o radu Arhitektonskog odsjeka, bez naznačenog datuma.

²⁷ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1; mapa 1. Dopis Zvonimira Požgaja i Odjelu unutrašnje uprave Grada Zadra, bez naznačenog datuma. Tako je primjerice dobio samo tri dana za izradu nacrtu za barake (nije navedena lokacija za barake, vjerojatno je riječ o onima ranije spomenutim na Bokanjcu) i izgradnju nužnika u bedemu na tržnici.

²⁸ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Izvješće Zvonimira Požgaja.

terenu jer je donošenje *Regulacijskog plana* otežalo i usporilo obnovu grada.²⁹ Uz već navedene poslove Zvonimir Požgaj trebao je pristupiti i izradi detaljnih izvedbenih planova nove *Regulacijske osnove Zadra*. U porušenom gradu bez dovoljno ljudstva, tehničke podrške i stručnog kadra to je jednostavno bilo neizvedivo za samo jednog zaposlenog arhitekta.³⁰

POŽGAJEVI PROJEKTI U ZADRU

Temeljem istražene dokumentacije, osim svih navedenih poslova, Zvonimiru Požgaju za vrijeme djelovanja u Zadru može se pripisati i nekoliko projekata: demontaža i djelomična obnova oštećene Gradske lože, obnova i preinaka Providurove palače, djelomično izvedeni projekti kupališta na Puntamiki, djelomično izvedeni projekt dviju zgrada s kavanom na Novoj rivi, kao i neizvedeni projekt kavane s terasom na bastionu Kaštel.

Na osnovu provedenih istraživanja, analizirajući pisanu dokumentaciju, jer nacrti uglavnom nisu sačuvani, bilo je moguće izdvojiti i približno datirati projekte na kojima je Požgaj radio za svog djelovanja u Zadru. Primjerice, zahvati na Gradskoj loži sačuvani su samo u rukom pisanim Požgajevim zabilježkama i u konzervatorskim kartonima u Splitu. Uz to, prateći napise u periodici i analizirajući fotografije, bilo je moguće napraviti analizu tog projekta, a osim arhitektonskog zahvata riječ je i o dobrom primjeru u pristupu rekonstrukciji i obnovi porušenih spomenika nakon Drugoga svjetskog rata. Bio je to problem s kojim se mučili arhitekti i konzervatori diljem Europe, a Zvonimir Požgaj ga, gledano i s današnjim odmakom i iskustvom, rješava posve dobro. S druge strane, analizirajući njegov rad na Providurovoj palači, koji je ostao zabilježen na skicama zadarskog konzervatora Grge Oštrića i u pisanoj dokumentaciji, Zvonimir Požgaj pristupa tom projektu radikalnije, želeći zgradu učiniti što funkcionalnijom, uz izmjenu njezinih glavnih arhitektonskih obilježja poput preinake ulaznog portala i otvora na glavnom pročelju. U projektima novogradnji poput novih zgrada s kavanom na Novoj rivi ili kupališta na Puntamiki Zvonimir Požgaj počinje od praznog platna i

²⁹ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Dopis Ministarstvu građevina, Arhitektonski odsjek od 30. 7. 1946. „*.../Pošto bi mnoge od tih zgrada u toku provođenja regulatorne osnove trebale da budu porušene a danas su u dosta dobrom stanju molimo za najhitnije direktive kako ćemo u takovim slučajevima postupati. Primjećujemo da Banka daje zajam privatnicima samo uz potvrda Arhitektonskog odsjeka da se zgrada nalazi u regulatornoj liniji i da prema novom regulatornom planu neće biti upotrijebljena kao javno ilo. Mišljenje je ovog Građevnog referata da bi sve stambene zgrade koje su u manjoj mjeri oštećene unatoč toga što će se vremenom morati rušiti sada poprave i osposobe kako bi se sto prije riješilo stambeno pitanje grada Zadra.*”

³⁰ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. U sačuvanoj dokumentaciji postoje i dvije potvrde o slanju studenata arhitekture Radomira Čokića i Emilije Mirosavljević na obaveznu ferijalnu praksu. Iako su upućeni *Oblasnom Narodnom odboru Dalmacije, Građevinski odjel* u Splitu, pretpostavljam da su praksu odradili sa Zvonimirom Požgajom u Zadru. Potvrde je za *Arhitektonski odjel Tehničkog fakulteta* potpisao Zvonimir Vrkljan.

promišljajući buduću namjenu i potrebe korisnika, stvara arhitekturu koja će uz funkcionalnost biti i u skladu s okolišem i prirodnim datostima terena na kojem nastaje.

OBNOVA GRADSKJE LOŽE

Skladna renesansna građevina Gradske lože smještena je na glavnom gradskom trgu, a izgrađena je u stilu zrele renesanse 1565. godine na mjestu starije srednjovjekovne lože. Imala je dva ulaza, jedan s trga, a drugi iz bočne ulice koja vodi prema Kneževoj palači, taj je ulaz kasnije zatvoren i takva je situacija ostala do danas. Tijekom bombardiranja u Drugom svjetskom ratu bila je jako oštećena uslijed izravnog pogotka bombe u njezin ugao.³¹ Uslijed eksplozije bočni zid bio je djelomično urušen, a krov pomaknut iz ležišta. Za vrijeme jake kiše 1946. godine krov se napunio vodom, pa je zbog težine i ostatka ruševina popustio. Uslijed pritiska tereta i urušavanja krova izbačen je i porušen bočni zid lože uz Omladinsku ulicu (danas Ulica Elizabete Kotromanić).³² Ondašnji konzervator za Dalmaciju Cvito Fisković smatrao je gradsku vlast odgovornom za taj propust jer se krov urušio pod teretom građe koja je uslijed bombardiranja pala na njega, a nitko ga mjesecima nije očistio i sanirao.³³

Prvim radovima na obnovi lože rukovodio je novoimenovani referent *Arhitektonskog otsjeka* pri *Grđevinskom odjelu Gradskog narodnog odbora Zadar* Zvonimir Požgaj. Prema konzervatorskom kartonu koji je sastavio direktor *Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju* Cvito Fisković navodi se da je Zvonimir Požgaj izradio nacрте konzervatorskih radova uz stručni nadzor Mate Suića, počasnog konzervatora za Zadar.³⁴ Zvonimir Požgaj projektu sanacije Gradske lože pristupio je s puno pedantnosti i bez žurnih odluka.³⁵ Dao je demontirati porušene dijelove zgrade, kamenje je numerirao, a oštećene blokove trebalo je nanovo isklesati i obnoviti temelje na mjestu gdje je pala bomba.³⁶

³¹ Više u T. RAUKAR, I. PETRICIOLI, F. ŠVELEC, Š. PERIĆIĆ, 1987.; P. VEŽIĆ, 1996.

³² G. OŠTRIĆ, 1951., 4.

³³ AKOST/AKOD, službeni spisi 545-808/1946. Dopis Cvita Fiskovića NO Zadar od 8. 11. 1946. „/.../ Ujedno Vas molimo da bi ste pripazili intenzivnije na Vaše spomenike jer je vrlo neugodna pojava da se sa minimalnim troškom nije očistio krov Gradske loža već da se je taj u središtu grada, i na najistaknutijem mjestu porušio u času kad gradski odbori pojedinih naših gradova ulažu sve napore kao na primjer Split Dubrovnik, Hvar i Ston da očuvaju svoje kulturno-umjetničke spomenike.“

³⁴ AKOST/AKOD, službeni spisi 381-897/1948. Nadalje se navodi da je Zvonimir Požgaj uz suradnju s *Gradskim građevnim poduzećem Obnovitelj* „/.../ numerirao kamenje i demontirao u potpunosti zid prema ulici, a prema trgu samo jedan luk.“; N.N., 1950., 4; N.N., 1950a., 3; N.N., 1951., 4.

³⁵ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146., Rukopis o obnovi Gradske lože.; N.N. 1950., 4.

³⁶ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Rukopis o obnovi Gradske lože. U rukom pisanoj dokumentaciji o projektu obnove Gradske lože Zvonimir Požgaj navodi: „/.../ Izrada skelete pomno i oprezno skidanje svakog pojedinog kamena od glavnog vijenca do poda i to od sredine glavnih vratiju do početka zadnjeg prozora u ulici ex Carrier (Danas ulica Elizabete Kotromanić) s ponovnim postavljanjem pojedinih kamena označenih brojevima uz izradu novih kamenih blokova na mjestu oštećenih. Rad treba izvesti naročito precizno i savjesno.“ N.N., 1950., 4.

Slika 1a. Gradska loža s demontiranim zidom prema ulici i prema Narodnom trgu, AKOST/AKOD.

Slika 1b. Obnovljena Loža u Zadru MSU-ATD, snimio Tošo Dabac.

Demontirano kamenje složeno je ispred ulaza u crkvicu sv. Lovre na Narodnom trgu gdje je organizirana privremena klesarska radionica za izradu novih stupića ograde i drugih oštećenih ili uništenih kamenih dijelova lože. Grga Oštrić, kasniji počasni konzervator za Zadar, navodi da su pregled radova izvršili oblasni konzervator Cvito Fisković i izaslanica Ministarstva prosvjete Zdenka Munk, dok kolaudacija radova nije izvršena.³⁷ Svojim pedantnim radom i ispravnim pristupom Zvonimir Požgaj tako je postavio dobre temelje za kvalitetnu i stručnu obnovu vrijednog spomenika. Prema pisanju konzervatora Grga Oštrića, djeca koja su vrijeme uglavnom provodila igrajući se po ruševinama bez nadzora napravila su u ono poratno vrijeme mnogo štete po gradu, između ostalog su jedne sunčane nedjelje razbila čak pedeset sačuvanih stupića balustrade i atike Gradske lože.³⁸ Nakon Požgajeva odlaska iz Zadra novi projekt rekonstrukcije izradio je 1949. godine arhitekt Harold Bilinić. Obnova Gradske lože trajala je dosta dugo zbog skupih kamenoklesarskih radova i završena je nakon odlaska Zvonimira Požgaja iz Zadra, tek krajem 1953. godine.³⁹ Obnovom je loža dobila novi krov s rešetkastom konstrukcijom jer je u tom trenutku bilo nemoguće nabaviti 13 metara

³⁷ Grga Oštrić imenovan je za počasnog konzervatora za grad Zadar 12. 4. 1947. nakon odlaska dotadašnjeg počasnog konzervatora Mate Suića iz Zadra; AKOST/AKOD, službeni spisi 381-897/1948., Izvješće o izvršenim konzervatorskim radovima u Zadru od 27. 5. 1948.

³⁸ G. OŠTRIĆ, 1954., 3 – 4.

³⁹ N.N., 1953a., 5.

duge balvane potrebne za rekonstrukciju prijeratne krovne konstrukcije.⁴⁰ Iako je Cvito Fisković tražio da se uklone ostakljenja s otvora lože kako bi se vratio njezin izvorni izgled, ona je ipak ostakljena. U sklopu obnove Gradske lože 1952. godine obnovljena je i susjedna kuća tzv. *Cancellarie* i ponovno povezana s ložom, a novi projekt preinake Gradske lože u Gradsku čitaonicu izradio je 1958. godine arhitekt Josip Budak.⁴¹

OBNOVA I PREINAKA PROVIDUROVE PALAČE

Palača generalnog providura izgrađena je uz jugoistočni zid Kneževe palače početkom 17. stoljeća. Njezina glavna fasada okrenuta je prema nekadašnjim antičkim gradskim vratima. Nad polukružnim ulaznim dijelom izgrađen je jednostavan balkon s trostrukim otvorima s reprezentativnim prostorijama guvernerova stana na prvom katu, nad njim se dizala mansarda s luminarom koji je nestao u pregradnji palače 1872. godine kada joj je dodan još jedan kat.⁴² Tijekom bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu srušen je dio pročelja Providurove palače na krilu okrenutom prema crkvi sv. Dominika i na krilu zgrade orijentiranom prema crkvi sv. Šime.⁴³ Na tom dijelu palača je u širini od oko dva metra bila srušena do temelja. Uz stan prefekta koji je bio bogato namješten, u zgradi je prije rata bilo osamdeset i pet opremljenih uredskih prostorija. Nakon rata cjelokupno je pokušstvo nestalo, jedan manji dio bio je uništen u bombardiranju dok je sve drugo opljačkano i razneseno nakon bombardiranja.⁴⁴ Radovi na unutarnjem i vanjskom uređenju započeli su još za djelovanja Mate Suića kao konzervatora za Zadar. Prilikom obnove umjesto ranijih manjih zazidanih pravokutnih prozora u prizemlju i nešto većih na polukatu otvorena su tri velika prozora-izloga. Prema projektu obnove isti takvi prozori planirali su se otvoriti duž čitave fasade sve do ulaza u Kneževu palaču. Ispod grba u razini četvrtog prozora planirala su se probiti nova vrata koja bi vodila na stubište. Projekt obnove vodio je Zvonimir Požgaj koji je planirao na isti način proširiti otvore i na glavnom pročelju prema trgu Pet bunara, a monumentalni portal zamijeniti praktičnijim, nižim i horizontalno orijentiranim ulazom. Mate Suić nije imao na te radove prigovora, ali novi konzervator za Zadar Grga Oštrić usprotivio se, osobito kada je saznao plan daljnjih radova jer ih je smatrao neprikladnim. Nakon prigovora Grga Oštrića upućenog (uz skicu planiranih otvora) Cvitu Fiskoviću odustalo se od daljnjih radova, ali kada je Grga Oštrić službeno otputovao iz Zadra na par dana, na pročelju prema trgu Pet bunara osvanuo je veliki prozor-izlog.⁴⁵

⁴⁰ AKOST/AKOD, službeni spisi 1-500/1953., Konzervatorski kartoni, Gradska loža; N.N., 1950., 2; N.N., 1951., 4.; N.N., 1953a., 5.

⁴¹ DAZD-141., Narodni odbor Kotara Zadar-dalje NOK Zadar, Komisija za reviziju projekta-dalje KZRP, kutija 38; AKOST/AKOD, Gradska loža.

⁴² Više u: M. STAGLIČIĆ, 1981.; M. STAGLIČIĆ, 2011., K. MAJER JURISČIĆ, 2013.

⁴³ J. VIDA KOVIĆ, 2002., 225.

⁴⁴ J. VIDA KOVIĆ, 2002., 225.

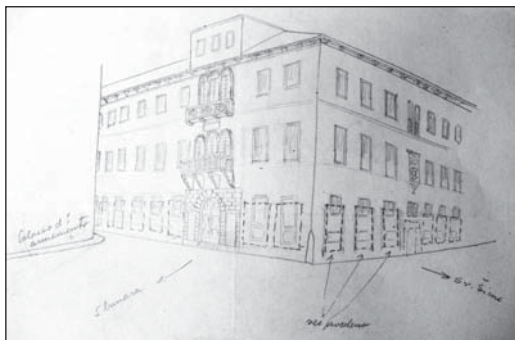
⁴⁵ AKOST/AKOD, službeni spisi za 1947. godinu. Redoviti izvještaj od 1. 4. 1947.

Slika 2 a. Oštećena zgrada Providurove palače, snimio Harold Bilinić, 1946. god.; AMKRH, fototeka inv. br.: 52098.

Nakon njegove ponovne intervencije i pisma koje je uputio zadarskim vlastima Cvito Fisković, od projekta se odustalo. Zazidan je veliki prozor izlog prema trgu dok su ostala tri, okrenuta prema crkvi sv. Šime, ostala sačuvana. Projekt preinake Providurove plače bio je radikalniji i zapravo je dobro što je zadarski konzervator uspio spriječiti provođenje projekta preinake u cijelosti. Njegovim zalaganjem spriječena je i pregradnja dvorišta palače u kojem su se planirala izgraditi manja skladišta. S vremenom su se, usprkos nastojanjima Grge Oštrića, na pročelje palače prema crkvi sv. Šime otvorili slični otvori i vrata duž cijelog prizemnog dijela Providurove plače.⁴⁶ Otvori su stilski neujednačeni i odraz su vremena u kojem su nastajali. Od nekadašnjih, prijeratnih otvora ostala su tek dva prozora na mjestu gdje su se prema Požgajevom projektu trebala otvoriti vrata koja bi vodila na postojeće unutrašnje stubište.⁴⁷

Slika 2 b. Providurova plača, crtež konzervatora Grge Oštrića s naznačenim novim otvorima, (AKOST/AKOD, službeni spisi za 1947. godinu).

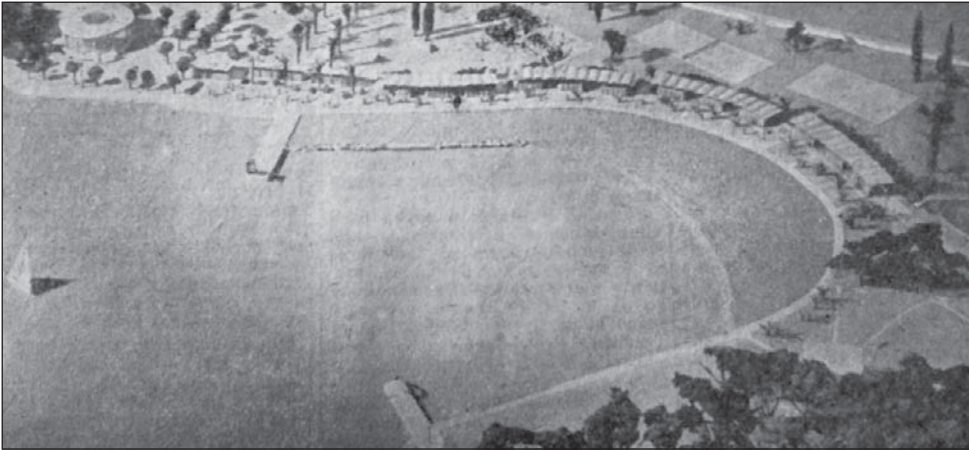
Slika 2 c. Izgled Providurove palače prije Drugog svjetskog rata.

KUPALIŠTE NA PUNTAMIKI (BORIKU)

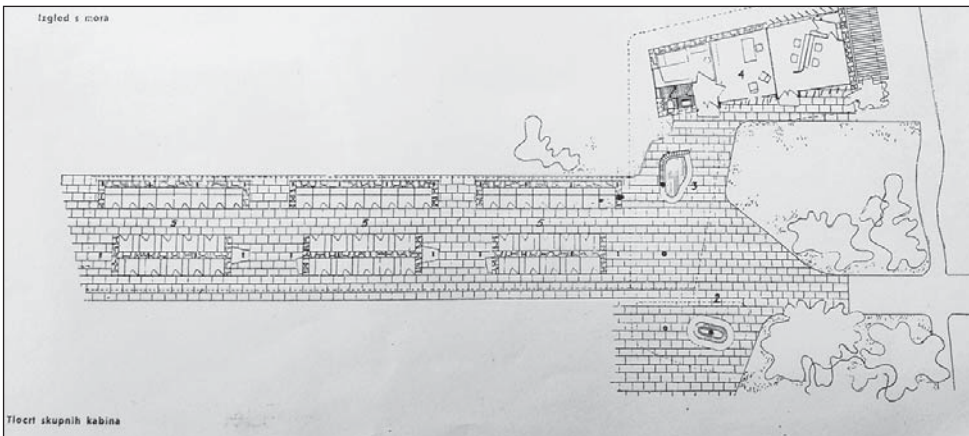
Jedan od prvih zadataka novog referenta *Arhitektonskog otdjeka* u Zadru bio je utvrditi listu zgrada koje bi bile pogodne za turizam te pripremiti projekte preinake. Turistički razvoj grada tako je na neki način postao preokupacija Zvonimira Požgaja. Njegova djelatnost je, kao što smo već spomenuli, prelazila granice građevinske i arhitektonske

⁴⁶ Te promjene osobito su vidljive danas kada su zbog uređenja trga između Providurove palače i crkve sv. Šime, usprkos protivljenju građana, posječena stabla koja su tu postojala od ranije. Trg je prema novom projektu nanovo popločan i na njemu su zasađena tek dva stabla (uz apsidu crkve sv. Šime), a nekada su se tu nalazili drvoredi (stabla i palme) s obje strane trga. Veliko nezadovoljstvo izazvala je i velika zakošenost plohe trga uz Providurovu plaču koja se poprilično osjeća kada hodate tim dijelom Poljane. Zbog njegova novog izgleda Zadranici danas trg koji nosi ime *Poljana Šime Budnića* nazivaju *Pustopoljana*, projekt je izrađen prema rješenju arhitekta Aleksandre Krebel-Kostrenčić i Alana Kostrenčića.

⁴⁷ AKOST/AKOD, službeni spisi za 1947. godinu. Redoviti izvještaj od 1. 4. 1947.

Slika 3 a. Projekt kupališnog kompleksa s kabinama na Puntamiki u Zadru, Slobodna Dalmacija br. 919, 11. 1. 1948.(god VI), 4.

Slika 3 b. Projekt kupališnog kompleksa s kabinama na Puntamiki u Zadru, Arhitektura, br. 3, 1952., 24 - 26.

struke. Već 1946. godine počeo je s prvim radovima na uređenju kupališta Puntamika. U sačuvanom Požgajevu rukopisu navodi se kako je planirao urediti cestu koja ide uz more i povezuje kupalište Puntamika s gradom.⁴⁸ Prema *Regulacionom planu Zadra* iz 1946. godine (kojim se Zvonimir Požgaj rukovodio) ta se cesta trebala zatvoriti za promet i postati šetnicom. Novu šetnicu planirao je zasaditi „.../ borovima, čempresima, tamarisima, aloama i ostalim podesnim mediteranskim drvećem i ukrasnim zelenilom.“⁴⁹ Požgaj je planirao uz more posaditi drvodred i urediti parkove ispred vila i hotela plani-

⁴⁸ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Rukopis o uređenju ceste od grada do Puntamike.

⁴⁹ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. Rukopis o uređenju ceste od grada do Puntamike.

Slika 3 c. Kabine na Puntamiki, NMZ/MGZD - FF Zadar.

Slika 3 d. Pogled na plažu i kabine 1952. godine, foto Zvonimir Barbarić, OAIM.

Slika 4. Pogled na pješčanu plažu i ostatke kupališnog kompleksa na Puntamiki danas, foto. A. Mlikota.

ranih za izgradnju na tom dijelu obale, čime bi se postigla harmonija između morske obale, šetališta, parkova i arhitekture.⁵⁰ Priroda i mediteransko bilje bili su važan čimbenik u planiranju i izvođenju svih projekta u Zadru, pa tako i kupališta na Puntamiki. U vrijeme početka radova uvala je u moru bila pregrađena niskim betonskim zidom, prijeratne drvene kabine stradale su u ratu, a ostatke kabina građani su nakon rata raznijeli za ogrjev. Zvonimir Požgaj prvo je dao porušiti zid u moru, pa je dvije godine proučavao morska strujanja u uvali.⁵¹ Nakon rušenja zida i promatranja strujanja i valova Zvonimir Požgaj uvidio je da se pijesak s morskog dna ne taloži na obali jer je previše strma u odnosu na more. Kako bi omogućio da pijesak prirodno nasipa obalu, dao je nasuti tisuće kubika kamenja različite veličine koje je pomiješao sa zemljom i dao uvaljati valjkom kako bi se postigao kosinu potrebnu za prirodni uspon valova. Po plaži je razgrnut pijesak, a more je zbog postignute kosine nastavilo donositi novi pijesak s dna uvale i održavati plažu na istoj razini sve do danas.⁵² Nakon toga počelo se s izgrad-

⁵⁰ Z. POŽGAJ, 1952., 3, 24; Z. POŽGAJ 1960., 4 – 6, 11; A. ŠTULHOFER, 2007., 4.

⁵¹ Z. POŽGAJ, 1960., 4 – 6, 11.

⁵² Zahvaljujući njemu Zadrani i brojni gosti i ljeti i zimi uživaju u prekrasnoj pješčanoj plaži posve nesvjesni da nije riječ o isključivo prirodnoj plaži nego da je ona nastala pomnim i višegodišnjim proučavanjem i radom jednog arhitekta.

njom kupališnog sklopa bez (kako je sam autor naglasio) ikakvih uzora u ondašnjoj poslijeratnoj Evropi.⁵³ Iako su radovi na uređenju plaže i okoliša započeli 1947. godine, dozvola za gradnju kupališnih kabina izdana je tek 10. prosinca 1948. godine.⁵⁴ Projekt je obuhvaćao izgradnju nekoliko grupa obiteljskih kabina, prostore s ormarićima za spremanje odjeće, plažne ugostiteljske zgrade, upravne prostorije, tobogan, skakaonicu, sportska igrališta i druge sadržaje. Kabine su bile podijeljene u grupe, u svakoj su grupi bila po tri bloka s pet do devet kabina, te dva prostora za presvlačenje, jedan za muškarce, a drugi za žene sa 120 ormarića za spremanje odjeće. Između kabina i plaže bila je predviđena izgradnja tuševa, a na proširenom lukobranu planirana je izgradnja tobogana i dviju skakaonica.⁵⁵ U prostoru iza kabina bila je predviđena izgradnja dječjeg igrališta, a cijeli bi se sklop nadopunio izgradnjom dva teniska i jednog košarkaškog igrališta. Na ulaznom dijelu trebao je biti smješten paviljon s hitnom medicinskom pomoći, trafikom, frizerskim i brijачkim salonom te upravnim prostorijama.⁵⁶ Na samom rtu koji se pruža zapadno od kupališta bila je predviđena izgradnja velikog restorana s terasom koja bi bila podignuta na stupovima iznad mora.⁵⁷ Uz kabine je trebala biti izgrađena i manja ugostiteljska zgrada. Iako se kupališni sklop gradio nekoliko godina, u konačnici je Požgajevo kupalište ostalo nedovršeno i izgrađeno je tek djelomično. Izgrađene su četiri grupe obiteljskih i dvije grupe individualnih kabina, svaka grupa imala je po tri bloka s pet do deset kabina s ormarićima za presvlačenje.⁵⁸ Uz kabine je izgrađen manji restoran i upravne prostorije, dok ostatak predviđenih sadržaja i građevina na kupalištu Puntamika nikada nije izveden jer je Zvonimir Požgaj *naglo, preko noći morao ostaviti Zadar*.⁵⁹ Cijeli projekt bio je osmišljen prema prirodnim zakonima mora, sunca i vjetera. Prema pisanju Zvonimira Požgaja u vrijeme početka radova u tom poratnom vremenu nisu imali dovoljno građevnog materijala. Na početku radova dobili su nešto cementa, traverze povučene iz ruševina i nešto građevnog kamena, pa su se, kako je naglasio, snalazili kako su *znali i mogli* da bi u konačnici stvorili arhitekturu koja je posve bila u skladu s prirodnim okolišem u kojem je izgrađena.⁶⁰ Arhitekt je zadržao postojeću bujnu vegetaciju i svoj je projekt prilagodio prirodnim datostima, u ovom je slučaju arhitektura imala sekundarnu, a priroda primarnu ulogu u oblikovanju

⁵³ Z. POŽGAJ, 1960., 4 – 6, 11.

⁵⁴ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1; mapa 1.

⁵⁵ N.N., 1948., 4.

⁵⁶ N.N., *Jedina nagrada u Sao Paulu za športski objekt dodijeljena arhitektu Zvonimiru Požgaju*, "Čovjek i prostor", 15. 2. 1954., 1., Zagreb.

⁵⁷ N.N., 1948., 4.; Z. POŽGAJ, 1952., 3, 24.

⁵⁸ A. ŠTULHOFER, 2007., 4 – 5.

⁵⁹ Z. POŽGAJ 1960., 4 – 6, 12. „.../ Ali tada sam naglo, preko noći morao ostaviti Zadar i moje je kupalište danas isto kao što je bilo prije dvanaest godina-nedovršeno.“

⁶⁰ Z. POŽGAJ 1960., 4 – 6, 11 – 12. „.../ kabine su počeli graditi iz okolišnog kamena koji je trebao suvremenu arhitektonsku ideju približiti tamošnjem pejzažu. A kada je jedan dio kabina bio završen, znao sam da je stvaranje arhitekture u pejzažu sa šumom i vodom najljepši posao.“

prostora i građevina.⁶¹ Osim vegetacije i prirodnih strujanja vjetra i valova, Zvonimira Požgaja su u izradi projekta inspirirali i suhozidi koje je zatekao na samom terenu. Shodno tome kabine su djelomično izgrađene od kamena, asocirajući upravo na suhozide kako bi se što je moguće više uklopile u prirodni okoliš, raslinje i drveće koje ih je okruživalo. Kabine nisu imale strop nego valoviti, tanki armiranobetonski krov na stupovima, a razmak između ruba ogradnog zida kabina i krova bio je nešto viši od metra tako da su kabine imale prirodno hlađenje i prozračivanje. Izgradnju je osobno nadgledao Zvonimir Požgaj, u prostornoj dispoziciji nizove kabina posložio je prema principu *zlatnog reza u dubinu i visinu*, a rezultatom je bio izuzetno zadovoljan.⁶² Za ovaj doista sjajan projekt Zvonimir Požgaj nagrađen je na Bienaleu arhitekture u Sao Paulu 1954. godine.⁶³ Bio je to jedini nagrađeni sportski projekt te godine, a ujedno je to bila i prva međunarodna nagrada za arhitekturu u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata. Kupališni sklop je u vohoru privatizacije koja je pomela hrvatsku obalu devedesetih godina dvadesetog stoljeća bez imalo razmišljanja srušen. Sačuvani su tek fragmenti nekadašnji kupališnih kabina.

NOVE ZGRADE S KAVANOM NA NOVOJ RIVI

Prema regulacijskom planu iz 1946. godine u povijesnoj jezgri izgrađene su jedino dvije zgrade arhitekta Zvonimira Požgaja, koje su ostale osamljeni primjer poslijeratne arhitekture na Novoj rivi.⁶⁴ Zvonimir Požgaj je u svojstvu šefa Projektnog odjela Gradskog građevnog poduzeća u Zadru potpisao zahtjev za izgradnju dviju stambenih zgrada s kavanom na Novoj rivi. Zahtjev je upućen *Građevinskom referatu Komunalnog gazdinstva Gradskog NO Zadar* s datumom 24. veljače 1948. godine.⁶⁵ U sačuvanoj dokumentaciji za taj Požgajev projekt nalaze se dvije građevinske dozvole. Prva građevinska dozvola izdana je 24. veljače 1948. godine za izgradnju *dviju stambenih zgrada i jedne kafane, sve skupa povezano*. Druga građevinska dozvola izdana je 4. kolovoza 1948. godine za *izgradnju dviju stambenih novogradnji*, dakle bez kavane.⁶⁶ Uz zgrade je trebala biti izrađena velika kavana s terasom na ravnom krovu i velikom terasom ispred kavane na samoj rivi. Skladišta pod zemljom koja su tu postojala od ranije (ispod

⁶¹ Z. POŽGAJ 1952., 3., 24.

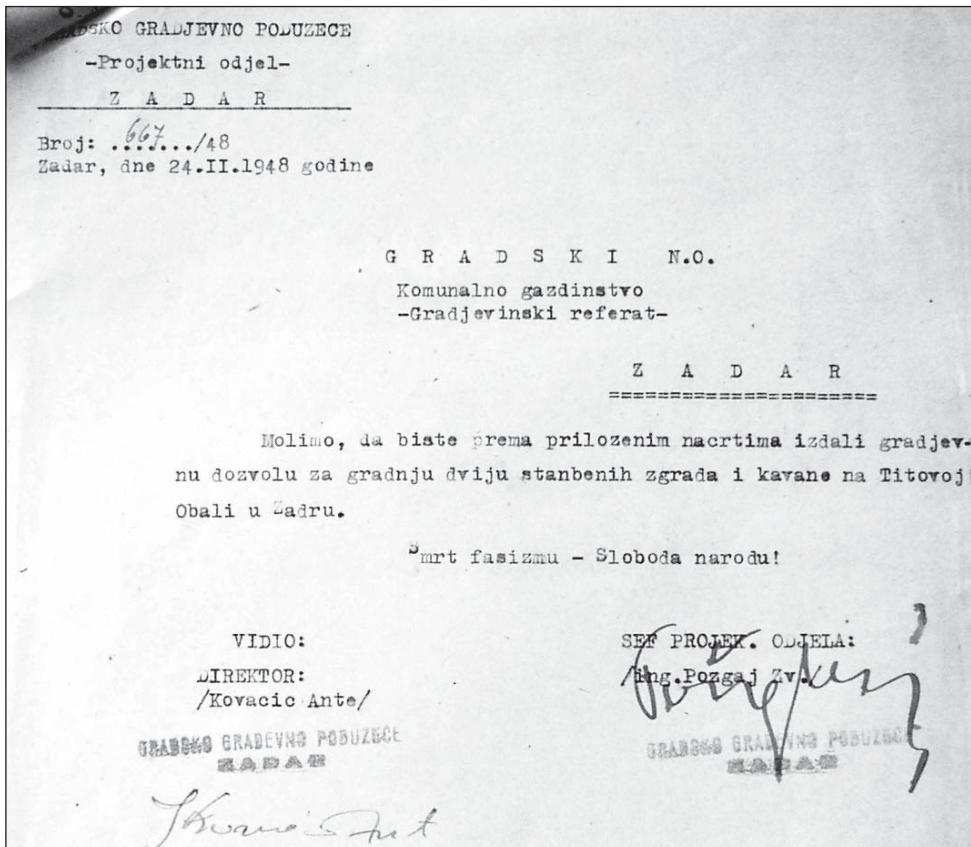
⁶² Z. POŽGAJ 1952., 3., 24; POŽGAJ 1960., 4 – 6., 11. „.../Ali niti jednog časa nisam dopustio da se zadovoljim kompromisom. Stoga je kupalište, na moje zadovoljstvo, izvedeno striktno prema mojim detaljima i pod mojim nadzorom.“

⁶³ N.N., 1954., 1 – 1, članovi ocjenjivačkog suda bili su Walter Gropius, Jose Luis Sert, Alvar Alto, Ernest Rogers, Osvald Arturo Brathke, Alfonso Eduardo Reidy i Lourival Gomez Machado.

⁶⁴ U vrijeme izgradnje zgrada taj je dio rive nosio naziv *Obala Maršala Tita*, a danas je to obala *Petra Krešimira IV*. Smatram da je najprimjerenije, zbog čestih promjena imena, taj dio rive nazivati *Novom rivom*, koja je za razliku od *Stare rive* u luci, nastala nakon proglašenja Zadra otvorenim gradom i rušenjem bedema krajem devetnaestog stoljeća.

⁶⁵ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1.

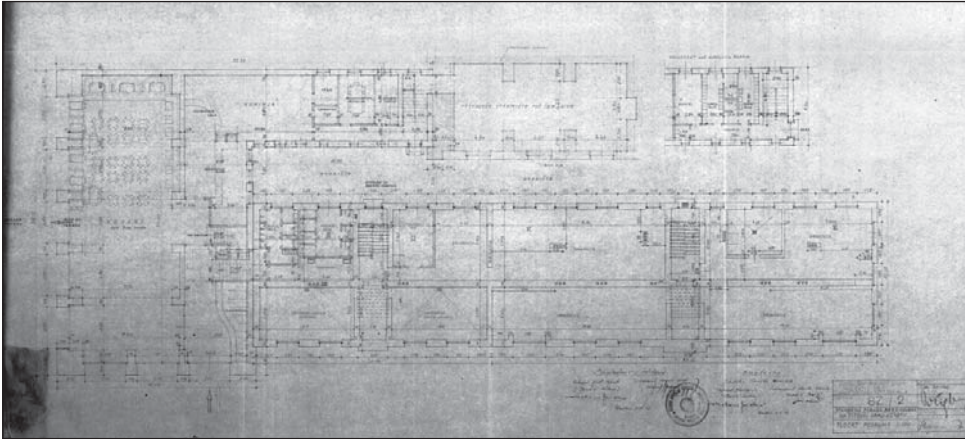
⁶⁶ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1.

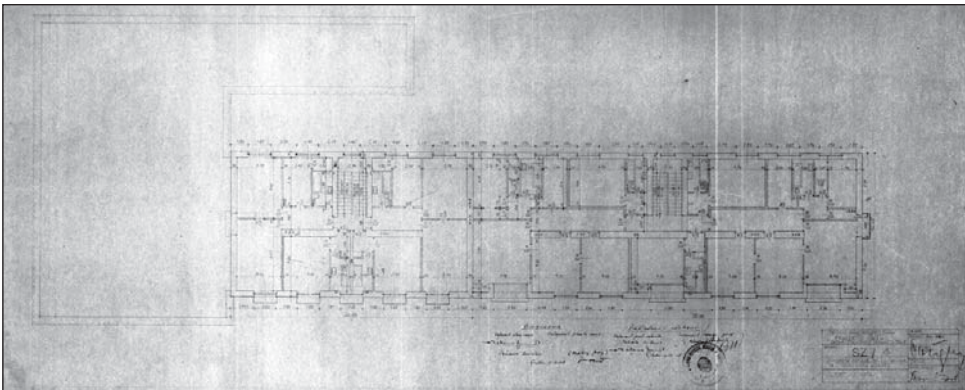
Slika 5. Molba za građevinsku dozvolu za dvije zgrade s kavanom na Novoj rivi u Zadru koju je potpisao Zvonimir Požgaj, (DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1., mapa 1.).

pristupne rampe koja je povezivala obalu preko ostatka gradskih zidina s prometnicom ispred crkve sv. Frane) djelomično su trebala biti iskorištena za kuhinju i druge potrebne sadržaje. U prostornoj dispoziciji zgrade i kavana s kuhinjom trebale su tvoriti krnje slovo U. Izgrađene su samo stambene zgrade i garaže pod bedemom dok se od izgradnje kavane s velikom ljetnom terasom odustalo. Zgrade su tako na svojevrsan način izgrađene izvan konteksta, bez kavane i velike terase ostale su izolirane, a danas su novom regulacijom tog dijela obale ostale prometno odsječene na Novoj rivi.

Neizvedena zgrada kavane trebala je biti dosta velikih dimenzija (17,10 x 26,10 x 32,30) u prizemnom dijelu bio je predviđen prostor za oko 300 gostiju s dodatnih 120 sjedećih mjesta na galeriji. U oblikovnom pogledu zgrada kavane imala je obilježja rastvorene arhitekture paviljonskog tipa i zapravo je svojim oblikovnim karakteristikama mogla biti *homage* zgradi *Hrvatske čitaonice* koja se tu nalazila do bombardiranja. Ulazni dio kavane s još dva velika otvora planiran je s Nove rive, dok je njezino jugozapadno pročelje trebalo biti rastvoreno s pet otvora koji bi se protezali do visine prvog

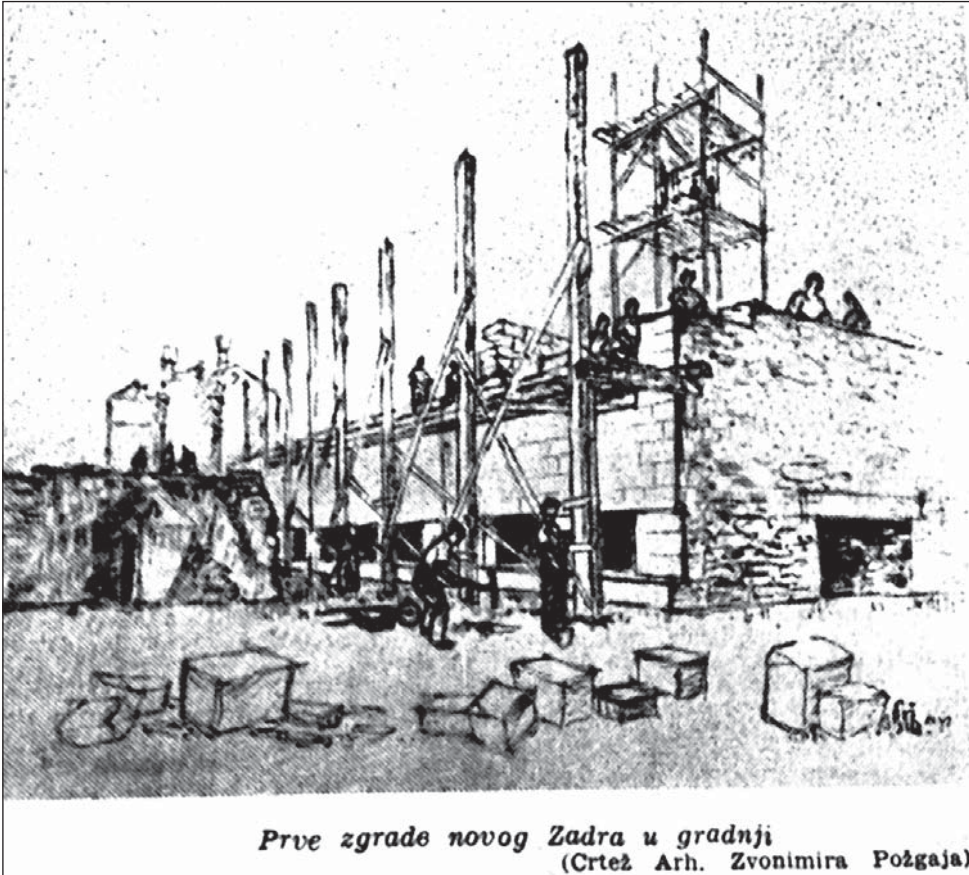

Slika 6. Projekt dvojne zgrade na Novoj rivi s kavanom (situacija, tlocrt podruma i prizemlja), (DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1.).

Slika 7. Projekt dvojne zgrade na Novoj rivi s kavanom (tlocrt katova), (DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1.).

kata. U unutrašnjem prostoru nad manjim dijelom kavane bila je predviđena izgradnja spomenute galerije s koje bi se pružao pogled na kavanske prostorije u prizemlju i Novu rivu, dok bi ostatak kavanskog prostora imao impozantnu visinu od dva kata s pogledom na more i rivu kroz otvore koji bi se protezali cijelom visinom pročelja. Na galeriju bi vodilo unutrašnje stubište smješteno uz ulazni atrij u koji bi bila smještena garderoba. Postojeće prostorije pod bedemom, uz nadogradnju novog dijela, trebale su se iskoristiti za kuhinju, potrebne urede i skladišta, koje bi sa stambenim zgradama zatvarale manje dvorište. Pristup u to dvorište, dakle u kuhinju i skladišta, bio je moguć samo s jedne, sjeveroistočne strane, a u kavanu s obale, dok je izlaz na ljetnu terasu bio predviđen kroz prizemlje kavane. Terasa se trebala pružati prema zapadu, na prostoru današnjeg uređenog parka. Svojom bi orijentacijom pružala savršen pogled na poznate zadarske zalaske sunca i dosegala bi otprilike do početka današnjih *Morskih*

Slika 8. Crtež Zvonimira Požgaja pod naslovom „Prve zgrade novog Zadra u gradnji“, Slobodna Dalmacija, br. 1025., 14. 5. 1948., st 1.

Slika 9. a. Pogled na dvije zgrade Z. Požgaja s mora, DAZD, iz natječajnog rada br. 21153., 1953. godine.

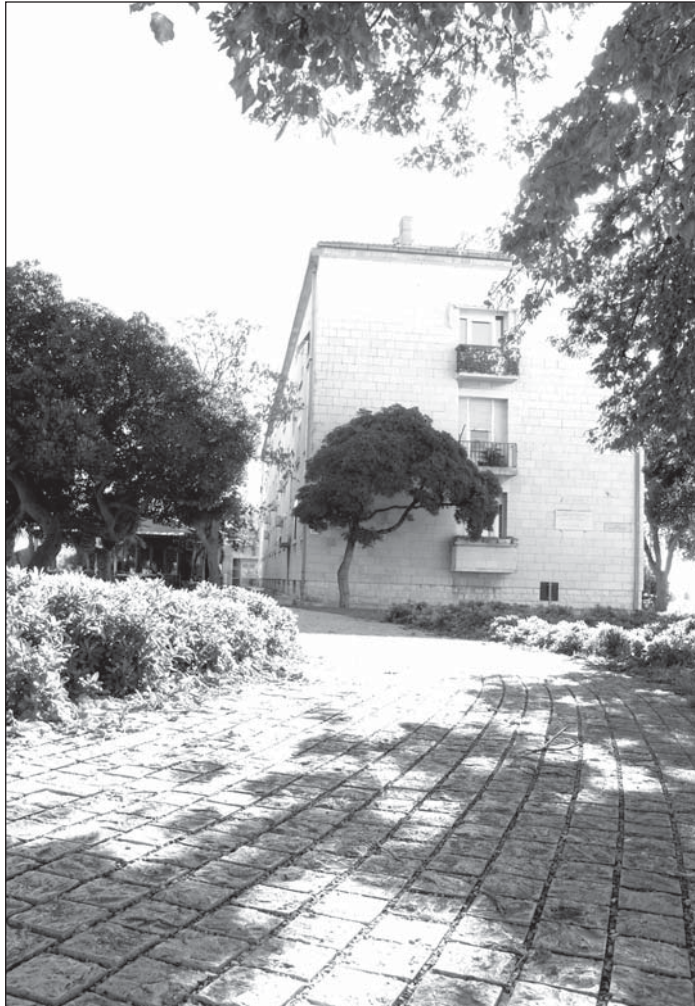
orgulja. Da je izvedena, ta bi kavana zbog svog idealnog smještaja i velikih ostakljenih otvora pružala doista odličan pogled na kanal i otoke, te bi omogućavala uživanje u blagodatima zadarske Nove rive na način koji je bio moguć prije bombardiranja, a koji nije ponovno ostvaren sve do danas.⁶⁷

U konačnici su izgrađene samo dvije stambene zgrade koje zapravo na prvi pogled ostavljaju dojam jedinstvenosti, pogotovo zato što su danas poprilično zaklonjene vegetacijom na obalnom dijelu. Ako se pažljivije promotri pročelje tih dviju, međusobno spojenih zgrada uočit će se vrlo brzo njihova različitost. Zapadnija je zagrada manjih dimenzija i kraća je od istočnije zgrade za čak trinaest metara. Njihov spoj vizualno je naznačen pravokutnim olukom uvučenim u zidnu masu. Obje zgrade imaju suteran, visoko prizemlje i dva kata s fasadom izvedenom od bračkog kamena. Poput nekadašnjih zgrada koje su postojale na tom dijelu obale, zgrade imaju po jedan manji ulaz iz već spomenutog dvorišta i po jedan veći i reprezentativniji s obale. Kako su glavna pročelja na Novoj rivi, koja su doista različita, poprilično zaklonjena vegetacijom, a projektna dokumentacija o zgradama nije bila do sada objavljena, ne čudi stoga što se te zgrade u stručnoj i široj javnosti percipiraju kao jedna zgrada. Simetrično raspoređeni balkoni i prozorski otvori, njihov raspored i dimenzije znatno su različiti na te dvije zgrade. Najviše razlika uočava se na glavnom pročelju orijentiranom na obalu, a na stražnjem pročelju orijentiranom prema dvorištu razlike su znatno manje, dok su bočna pročelja identična. Na glavnom pročelju zapadna, manja zgrada nema balkone, nego francuske prozore s plitkim istacima na pojedinim otvorima dok južna zgrada ima prozore i duboko uvučene balkone. Takav raspored prozorskih otvora i balkona na glavnom pročelju stvara zanimljivu igru svjetla i sjene koja se mijenja kako se mijenja položaj sunca kroz dan. U prostoru suterena obje zgrade imaju jednake izdužene, pravokutne i pravilno raspoređene prozorske otvore. Taj dio pročelja izveden je kamenom rustičnije obrade i uvučen je u odnosu na pročelje. Na bočnim fasadama i na sjevernom

⁶⁷ Pretpostavljam kako se od projekta odustalo zbog pritiska predstavnika ondašnje *Jugoslavenske narodne armije* na lokalnu vlast. Naime, obližnju vilu *Millo* koja se nalazi na bastionu sv. Nikole *Jugoslavenska narodna armija* je kao bivšu vojnu zgradu (*Palača vojnog komandanta*, odnosno za vrijeme Italije *Palača guvernera*) stavila na upotrebu civilnim vlastima. Odmah po oslobođenju u toj su se zgradi sakupljale dragocjenosti izvađene iz ruševina, a kasnije je zgradu zauzela Engleska vojska. Nakon odlaska Engleza iz Zadra u vilu se uselio Državni arhiv. Međutim, *Jugoslavenska narodna armija* zatražila je vraćanje zgrade pod vojnu vlast. Cvito Fisković pisao je *Predsjedništvu vlade Narodne Republike Hrvatske*, tražeći i podršku *Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti za zabranu* iseljenja Arhiva iz palače *Millo*. Naveo je kako se vojska sama odrekla te zgrade, ističući kako nema nikakvo strateško već reprezentativno značenje i navodeći kako se u dvorištu planira urediti lapidarij od prikupljenih fragmenata iz ruševina. Međutim, vojska je uspjela u svojoj namjeri, u parku je umjesto lapidarija uređena terasa za plesne večeri oficira, a u zgradu se uselila Komanda garnizona. U novoizgrađene stambene zgrade uselili su se uglavnom oficiri. Tako je vojska na bastionu ostala izolirana od grada, a na dijelu obale ispod bastiona sve do kraja dvadesetog stoljeća nije ništa izgrađeno. Taj dio grada ostao je manje više izoliran i zapušten sve do izgradnje Morskih orgulja i Pozdrava suncu prema projektu arhitekta Nikole Bašića. Više u: KORTNIK, 1984., 269; ZANINOVIĆ, 1956., 2. Zgrada je adaptirana u Dom JNA prema projektu Ive Bartolića koji je dizajnirao i namještaj za tu zgradu.

Slika 9 b. Pročelje zapadne i istočne zgrade, foto A. Mlikota.

Slika 10. Prostor na kojem je trebala biti izgrađena kavana, foto A. Mlikota.

Slika 11. Ulazno stubište i detalj vrata, foto A. Mlikota.

Slika 12. Sjeverno pročelje, foto A. Mlikota.

pročelju razlike između dviju zgrada doista su neznatne, čime je postignut dojam jedinstvene građevine kada se zgrade gleda sa sjeverne strane (s današnje prometnice oko povijesne jezgre). Ulazna vrata i stubišni prostori dosta su slični, ali se na obje zgrade razlikuju u dizajnu i dimenzijama.⁶⁸ U manjoj zgradi su po katovima raspoređene po dvije garsonijere i dva dvosobna stana, a u većoj zgradi su uz tri garsonijere smještena dva velika trosobna stana na svakom katu. S vremenom su i prostorije pod krovom preuređene u stambene jedinice kao i dio suterena koji je prvotno bio namijenjen za smještaj kotlovnice centralnog grijanja i spremišta stanara. Prve zadarske poslijeratne novogradnje kritizirao je kao neprimjerene Zadrsku konzervator Grga Oštrić.⁶⁹

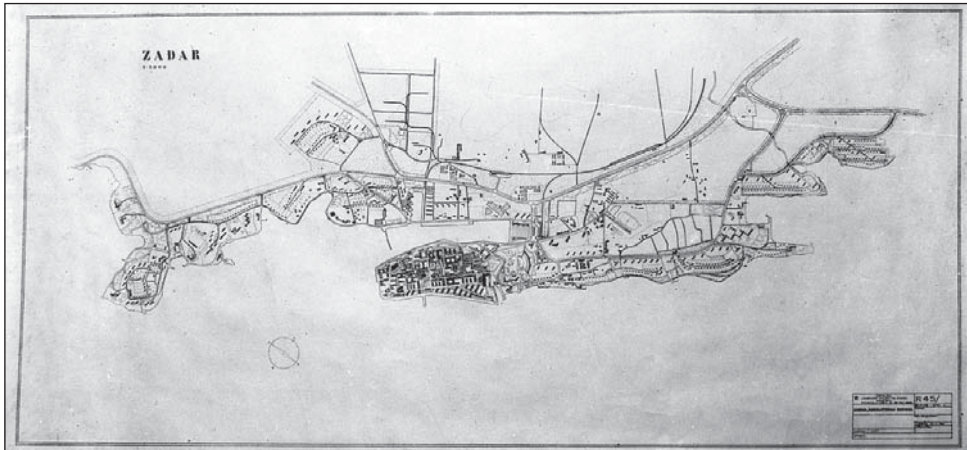
Zapravo je teško ocijeniti oblikovnu kvalitetu projekta kada se zna da nije izveden u

⁶⁸ U dvorišnom dijelu nad ulaznim vratima manje, zapadne zgrade postoji kamena streha i plitki utor u širokom pragu namijenjen za postavljanje otirača, takvi elementi ne postoje na ostalim vratima zgrada.

⁶⁹ AKOST/AKOD službeni spisi 1-450/1949., *Godišnji izvještaj za 1948. godinu*, od 25. 1. 1949. Grga Oštrić u *Godišnjem izvještaju za 1948. godinu* upućenog konzervatoru za Dalmaciju Cvitu Fiskoviću u Split piše: „/.../ Nova velika, skupa i neukusna zgrada (stambena) koja se radi na sjeverozapadnom kraju Nove obale, a protiv koje se potpisani uporno borio, sada se pokriva i tu više nema lijeka, ali će biti kod rješavanja sličnih problema ipak od koristi u toliko, sto je sada poljuljan i kod najupornijih autoritet njezinog nemara, koji sada i sam priznaje pogrešku. To je bio jedini težak, i na žalost nepopravljivi, urbanistički problem Zadra u prošloj godini. Bilo je pogrešaka i u drugim stvarima, ali su to sve lako popravljivi slučajevi.“

Slika 13. Usko dvorište i garaže u kojima su trebali biti smješteni skladište i kuhinjske prostorije kavane, foto A. Mlikota.

Slika 14. Regulacijski plan povijesne jezgre Zadra iz 1946. godine, OAIM.

cijelosti. Nažalost, nisu sačuvani nacrti pročelja, ali prema sačuvanim tlocrtima stambenih zgrada i kavane, poznajući urbani razvoj tog dijela obale i izgled građevina koje su postojale na tom dijelu Nove rive do bombardiranja, gotovo se nameće zaključak kako je ovaj projekt bio zapravo neka vrsta podsjetnika na prijeratnu arhitekturu tog dijela grada. Požgajevе zgrade izvedene su u kamenu što je u ono vrijeme poticano jer je kamen bio tradicionalni, lokalni građevni materijal i smatralo ga se prikladnim ambijentu u kojem se gradi. U oblikovnom smislu Požgajevе zgrade nastaju u duhu jedne tradicijske, ali ipak moderne arhitekture. Prema sačuvanom rukopisu taj je dio grada Zvonimir Požgaj smatrao idealnim za gradnju stambenih zgrada što je bilo u skladu s regulacijskim planom iz 1946. godine, a na osnovu kojeg su ove zgrade i izgrađene.⁷⁰ Prema sačuvanom Požgajevu zapisu planirala se izgradnja još šesnaest stambenih zgrada na Novoj rivi koje bi svojim položajem omogućavale pogled na more i dovoljno sunca i zraka svim korisnicima. Zgrade su trebale biti okružene zelenim površinama i nasadima (s dječjim igralištima i sadržajima za odmor i relaksaciju) i udaljene jedna od druge tridesetak metara. Takvom izgradnjom dobilo bi se oko tristo stanova i smještaj za tisuću i petsto ljudi, a ujedno se mogao prema njegovu mišljenju riješiti i problem velike nezaposlenosti u Zadru i okolici u ono vrijeme.⁷¹ Za razliku od izgrađenih Požgajevih

⁷⁰ DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 17; mapa 146. U sačuvanom, rukom pisanom dokumentu Požgaj navodi: „I... Nova obala otvorena suncu, po svom je položaju najidealnije mjesto na Poluotoku Zadra za suvremeno, higijensko stanovanje. Sa strane „bure“ ono imade dobro zaleđe u izgrađenom dijelu grada koji štiti cijeli stambeni pojas od udaraca „bure“. Zgrade su zamišljene u nizovima u smjeru istok-zapad, a udaljene će biti jedna od druge trideset metara. Takvim rješenjem postiže se najbolji položaj stambenih i sporednih prostorija te najjača insolacija stambenih soba u kojima se najviše boravi. Ispred svake zgrade biti će uređen prirodni park s travom, zasađen dalmatinskom florom, s putovima za šetnju, s igračkama i bazenima za djecu.“ Prije rata na tom je mjestu postojala jednokatna zgrada Hrvatske čitaonice i višekatna stambena zgrada Manzin.

⁷¹ U izgradnji tih Požgajevih zgrada, prema svjedočenju nekih starijih Zadrana, uz radnike su sudjelovali i ratni zarobljenici (Nijemci) i kažnjenci koji su sudjelovali i u raščišćavanju ruševina u Zadru.

zgrada koje prate liniju rive, ostale zgrade trebale su biti koso položene u odnosu na Novu rivu. U njihovom planiranju Zvonimir Požgaj rukovodio se *Regulacijskim planom* Zadra izrađenim 1946. godine.

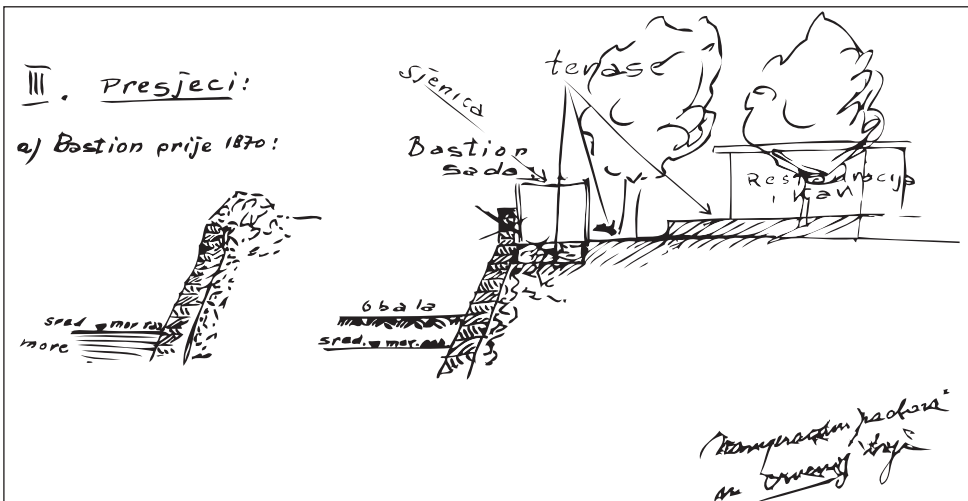
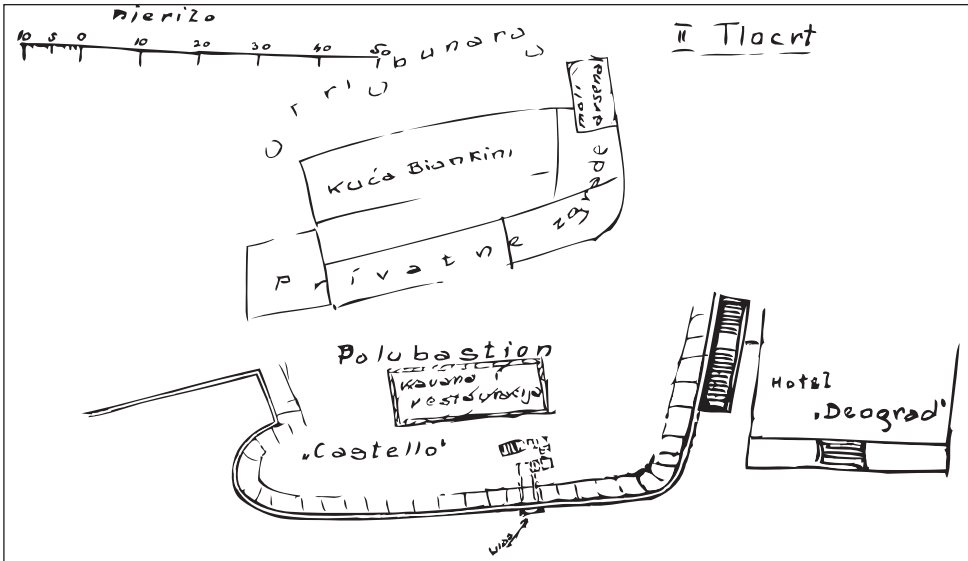
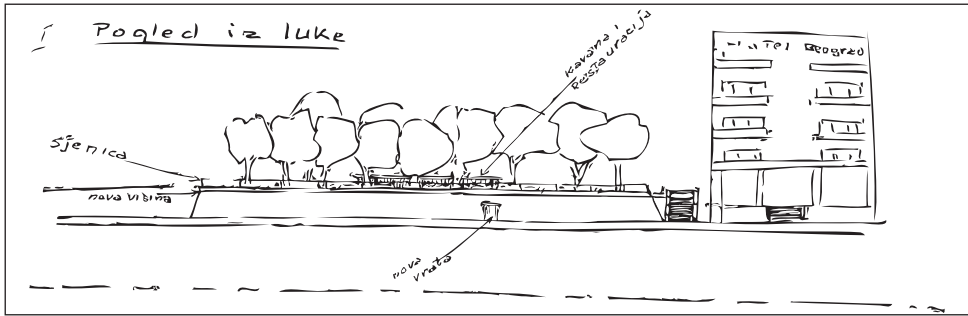
NEIZVEDENI PROJEKT KAVANE S TERASOM NA BASTIONU KAŠTEL

Za projekt kavane na bastionu Kaštel izdana je dozvola (bez naznačenog datuma) za gradnju, odnosno za već započeti rad, koja se poziva na podneseni zahtjev za gradnju od 15. kolovoza 1948. godine.⁷² Požgajev projekt kavane na bastionu Kaštel izazvao je dosta polemike u ondašnjoj stručnoj javnosti u Zadru. Prema tom započetom, ali neizvedenom projektu na bastionu se, po sredini parka, trebala sagraditi prizemna zgrada kavane. Preostala površina parka trebala je biti modelirana u terasu koja bi se preko nekoliko nivoa spuštala prema moru i rubu bastiona. Kako bi se gostima omogućio nesmetan pogled na more i brodove, Zvonimir Požgaj predvidio je rušenje ogradnog zida podignutog po rubu bastiona. Posjetitelje bi od sunca štitila sjenica visoka preko dva metra koja bi se dizala uz rub bastiona. Prema izdanoj dozvoli ograda je morala biti drvena kako bi se u svakom trenutku, bez oštećenja zidina, mogla ukloniti. Za prilaz na terasu Zvonimir Požgaj planirao je otvaranje vrata u vanjskom zidu bastiona na Staroj rivi. Ta nova vrata vodila bi u novoprokopani prolaz sa stubištem, skroz do kavane i terasa na bastionu. Za ta vrata Zvonimir Požgaj htio je upotrijebiti jedan od mnogih sačuvanih portala s porušenih palača u gradu. S njegovom idejom nije se složio ondašnji počasni konzervator Mate Suić. Osobito je burno na ovaj projekt reagirao Grga Oštrić koji je u tom trenutku čekao svoje imenovanje počasnim konzervatorom za Zadar. U pismu upućenom oblasnom konzervatoru za Dalmaciju Cvitu Fiskoviću iznio je mišljenje o projektu i priložio skice projekta kako bi ilustrirao svoje tvrdnje.⁷³

Iako su za izvedbu tog projekta bila predviđena sredstva u proračunu za 1948. godinu, on ipak nije ostvaren. Deset godina kasnije u parku na bastionu Kaštel uređe-

⁷² DAZD-149, NGO Zadar, GD/NRP, kutija 1; mapa 1.

⁷³ AKOST/AKOD, službeni spisi za 1947. godinu. Smatrao je da je nedopustivo da se na takav način intervirira u gradske zidine. Grga Oštrić naglasio je da je bastion izgradnjom obale izgubio preko dva metra svoje nekadašnje visine, a da bi rušenjem prsobrana, izgradnjom sjenice i probijanjem vrata izgledao više kao ogradni zid neke palače nego bastion. Istaknuo je kako se gradske zidine smiju rješavati samo kao cjelovit projekt. Uz to svoje stručno mišljenje iznio je na kraju pisma i svoje negodovanje kao građanina Zadra. „/.../ To je moje mišljenje kao Vašeg budućeg suradnika. A moje mišljenje kao građanina ovog grada je mnogo gore. Ne znam kome je to palo na um da uopće zida tu neku kavanu, kad i ostale zjape prazne. I onda: rušiti zidine zato da stranci gustinaju more širine Drave kod Varaždin okrenuti sjeveru dok najljepše gradsko ljetno šetalište Nova obala, koja se baš ovih dana potpuno obnovila, sa pogledom na otvoreno more, ostaje bez jednog kafanskog stola. Arh. Požgaj mi kaže da je to i zato da gosti mogu posmatrati dolazak parobroda. Pomenuti bastion je jedini u gradu pristupačan široj publici. Pri dolasku parobroda tradicionalna "loža" malog puka, djece, sluškinja, domaćica, penzionera i.t.d.. I tuga me spopane kad mjesto tih simpatičnih lica i te vike i domaćeg žargona, zamislim na istom mjestu polupraznu kavanu, uz par stranaca koji se dosađuju (pametniji će sjediti po kamenju ruševina na Novoj obali) i melodijama nekog lošeg orkestra (bolji "okalivaju" ovaj bivši grad).“

Slika 15. Neizvedeni projekt kavane na bastionu Kaštel u Zadru (pogled iz luke, tlocrt, presjeci), (AKOST/AKOD, službeni spisi za 1947. godinu).

na je ljetna terasa, ali po projektu Igora Skopina.⁷⁴ Prema tom projektu izgrađena je prizemna zgrada za pripremu hrane i pića s natkrivenim trijemom ispred šanka. Po cijeloj površini parka uređena je terasa sa 120 stolova s plesnim podijem, toaletom i garderobom te pozornicom za glazbenike. Terasu je uredio obližnji hotel pa je terasa nazvana po njemu „*bašta Beograd*“. Arhitektura ljetne terase ostala je gotovo u cijelosti sačuvana do danas. Iako terasa nosi ime „Garden“ još uvijek se kolokvijalno naziva „*baštom Beograd*“.⁷⁵

ZAKLJUČAK

U svom arhitektonskom djelovanju u obnovi povijesne jezgre Zadra, osobito kada je o novogradnjama riječ, Zvonimir Požgaj afirmira regulacijski plan povijesne jezgre Zadra iz 1946. godine (autora Milovana Kovačevića, Božidara Rašice i Zdenka Strižića). Prema tom planu dio grada na Puntamiki bio je namijenjen razvoju turističke ponude, shodno tome Zvonimir Požgaj promišlja šire od arhitekture. Gradio je u skladu s prirodom i prirodnim materijalima koliko je to bilo moguće. Nevjerojatna je dvogodišnja strpljivost koju je uložio u promatranje valova kako bi riješio problem održavanja pješćane plaže na Puntamiki. Obnovi gradske lože pristupio je poput konzervatora, dok je projektirajući zgrade s kavanom na Novoj rivi slijedio regulacijski plan zagovarajući modernu, funkcionalnu arhitekturu, ali je pročelja tih zgrada izveo u kamenu, oblikovno kreirajući podsjetnik na prijeratnu arhitekturu. Sudeći prema kasnijim novinskim napisima, na djelovanje Zvonimira Požgaja se u Zadru, bez obzira na nagradeni projekt kupališta na Puntamiki, nije gledalo sa simpatijama i odobravanjem. Tome su zasigurno pridonijeli i njegovi projekti prenamjene Providurove palače ili bastiona Kaštel zbog čega je došao u sukob s konzervatorima. Čak se pojavio termin „*građevinska požgajevština*“, a njegovo djelovanje u Zadru uspoređivalo se s djelovanjem Hermana Bollea u Zagrebu.⁷⁶ Anonimni autor u tekstu pod naslovom *Zašto samovolja u izgradnji nekih objekata u Zadru* objavljenom u „Glasu Zadra“, donio je za to vrijeme smion i vrlo kritičan osvrt na djelovanje Zvonimira Požgaja i njegova prethodnika Josipa Kodla

⁷⁴ DAZD-141., NOK Zadar, KZRP, kutija 79; N.N. 1959., 5.

⁷⁵ *Tradicionalna loža malog puka* kako ju je nazvao u svom pismu konzervator Grga Oštrić s jedinstvenim pogledom na luku i brodove i danas je omiljeno mjesto Zadrana i njihovih gostiju u ljetnim mjesecima.

⁷⁶ N.N., 1951a., 2.; J. ČOGELJA, 1951., 3.; N.N., 1953., 1., nastavak na strani 4., Zadar. „*...! Kad je Kodl završio svojim po naš grad bolnim eksperimentima, pojavila se nova „zvijezda“ pod imenom Požgaj. Razdoblje njegovog izživljavanja u Zadru postalo je već historijski pojam pod nazivom „požgajevština“ Iskustva „požgajevštine“ u Zadru su bogata i mnogostrana, ali i bolna. Dinamit je svakodnevno pucao i rušilo se ono što je trebalo i što nije trebalo. Danas, nakon niza godina, mi popravljamo čak i takove zgrade, koje bi u stilu „požgajevštine“ trebalo iz temelja iščupati i porušiti. I ovaj urbanistički stručnjak, koji je imao neke cezarske ambicije da gradi novi Zadar ostavio je nama i budućim pokoljenjima kao vidan znak svoje arhitektonske umjetnosti stambenu zgradu na početku Titove obale, čijem izgledu nije potreban nikakav komentar.*“

u Zadru.⁷⁷ Na taj je komentar odgovorio arhitekt Josip Budak pa je ta zanimljiva prepiska zapravo vrijedan izvor informacija o vremenu i stavovima stručne i šire javnosti o događanjima oko obnove Zadra.⁷⁸ Nakon svega viđenog mislim da takve osude ipak ne stoje u cijelosti. Vidljivo je da je sam Požgaj tražio da mu Ministarstvo građevina dozvoli obnavljanje zgrada koje su u dobrom stanju, a koje su se prema Regulacijskom planu trebale rušiti. Veću odgovornosti za neopravdano i prekomjerno rušenje zgrada u povijesnoj jezgri Zadra imali su predstavnici lokalne i državne vlasti te nadležnog ministarstva. Kao što sam spomenula, sam pročelnik Stanko Klarin mu je na primjer dao samo četiri dana za utvrđivanje liste opasnih zgrada po gradu i rušenje istih. Generalno gledano, državna politika bila je da se treba i mora izgraditi novi, ljepši i socijalistički Zadar. Jedino je vojska u to vrijeme mogla izdati, mimo svih struktura vlasti, zabranu rušenja svojih zgrada. Njegov prethodnik Josip Kodl napravio je prve korake u rušenju kazališne zgrade, a Požgaja se i danas neopravdano percipira kao „*onog što je porušio kazalište*“, iako je kazališna zgrada do kraja porušena nakon njegova odlaska, tek 1957. godine.⁷⁹

Uz sve već spomenuto, Zvonimir Požgaj je u Zadru bio zadužen za organizaciju čišćenja i odvoza ruševina, odobrenje građevinskih dozvola, nadzor provedenih i tekućih radova, popravak postojećih zgrada i projektiranje novih i za provedbu novog regulacijskog plana uz sve tehničke i administrativne poslove koje je obavljao najčešće sam. Nije imao geodeta pa nije mogao izvršiti potrebna visinska mjerenja za izradu detaljnih izvedbenih planova, a uz nedostatak alata, materijala i radne snage malo se toga zapravo moglo učiniti. Iako je bio jedan od najrazrušenijih u državi, Zadar je dobio jednak broj stručnog osoblja kao i bilo koji drugi *kotarski* grad. U vrijeme njegova dolaska u Zadar djelovalo je tek nekoliko poduzeća za cijelo zadarsko područje.⁸⁰ Novi, nespretno doneseni *Regulacijski plan* bio je maksima od koje se nije smjelo odstupati. Zvonimir

⁷⁷ N.N., 1953., 1., nastavak na strani 4, Zadar „.../ Razmatrajući ovaj naš ozbiljni gradski problem, danas najvažniji među našim komunalnim problemima, neće biti na odmet ako za čas rastrgamo začarani krug u kome se još uvijek krećemo i osvjetlimo negativna iskustva, koja su se do sada pokazala u obnovi našeg grada a koja nam nisu mnogo koristila jer nismo uspjeli — ruku na srce — napraviti prekretnicu, Ta „iskustva“, mogu se uglavnom obilježiti sa samo dva imena: Kodl i Požgaj, pa će svima biti jasno o čemu se radi. Prvi je neposredno nakon oslobođenja Zadra pridonio da se mnogo toga poruši i uništi što nije bilo potrebno. Dovoljno je napomenuti rušenje Zgrade Narodnog kazališta, koja je bila vrlo malo oštećena i dala se malim sredstvima obnoviti. Drvena konstrukcija kazališne zgrade napravljena od anšova drveta poslužila je u mostogradnji jer je s njom izgrađen most na Karinčici koji i danas služi, dočim, kako suvremenici s bolom pripovijedaju, Kodl je porušio kazališnu zgradu — radi dotrajalosti i trošnosti drvene građe.“

⁷⁸ J. BUDAK, 1953., 1., nastavak na str. 3.

⁷⁹ N.N., 1957., 5.

⁸⁰ Uz *Okružno građevno poduzeće* osnovano je i *Gradsko građevno poduzeće* čija je primarna djelatnost bila obnova razrušenog grada. Uz ta dva poduzeća djelovalo je i nekoliko privatnih građevinskih poduzetnika, poput građevinara Markovine i Josipa Nikpalja. Veliki problem su u to vrijeme bili cement i ostali građevni materijali pa je trebao brinuti i o kvaliteti betonskih mješavina. Pisao je Ministarstvu industrije da ubrza preseljenje strojarско-bravarsko-mehaničarke radionice Ive Miloševića iz Zagreba u Zadar zbog nedostatka slične.

Požgaj je uz sve navedene obveze imao i puno drugih koje je radio dobrovoljno, jer je htio, mogao i želio pomoći u što bržem oporavku života u Zadru. Tako je na primjer tražio da se ulična rasvjeta u ljetnim mjesecima ostavi upaljena cijelu noć zbog turističke sezone, brinuo je o uređenju parkova, tiskanju vodiča i razglednica i promociji Zadra. Njegove dvije zgrade na Novoj rivi ili „*kamena kuća*“ kako ih Zadranici nazivaju,

Slika 16. Pogled iz zraka na povijesnu jezgru Zadra s Požgajevim zgradama na Novoj rivi, foto M. Gospić.

ostale su tako *spomenik vremena*, izraz svojevolje vojnih i lokalnih vlasti te arhitektonskog htijenja za boljim i kvalitetnijim životom za svih. Zanimljivo je istaknuti kako njegovi projekti u Zadru nisu izvedeni u cijelosti i ostali su, kako je sam rekao, u „*trajnom stanju nedovršenosti*.“ Zbog necjelovite dokumentacije nije bilo moguće u cijelosti utvrditi točan datum kada su Zvonimir Požgaj i njegova supruga Klema morali *naglo, preko noći ostaviti Zadar*.⁸¹ Iako su danas Klema i Zvonimir Požgaj u Zadru gotovo zaboravljeni, treba naglasiti da je to dvoje intelektualaca itekako svojim radom, životom i djelovanjem pridonijelo normalizaciji življenja, razvoju turističkog i kulturnog života u tom razorenom i (kako ga je nazvao Grga Oštrić) tada „*bivšem gradu*“.⁸²

⁸¹ Z. POŽGAJ, 1960., 12.

⁸² Tek treba utvrditi i istražiti okolnosti i razloge koji su ih potakli na tako nagli odlazak iz Zadra. Ovaj tekst tek je podsjetnik na njihovo djelovanje u Zadru i djelić je mozaika koji čine nebrojeni znani i neznani dionici obnove Zadra nakon Drugoga svjetskog rata o kojima se do sada nije dovoljno pisalo i govorilo.

ARHIVSKI IZVORI I KRATICE:

AKOST/AKOD	Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu, Arhiv Konzervatorskog odjela za Dalmaciju
DAZD	Državni arhiv u Zadru
NMZ/MGZD – FF	Narodni muzej Zadar-Muzej grada Zadra, fond fotografija
HMA – HAZU	Hrvatski muzej arhitekture, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
NGO	Narodni gradski odbor
GD/NRP	Građevinske dozvole/Naknadno registrirani projekti
KZRP	Komisija za reviziju projekata
NOK Zadar	Narodni odbor kotara Zadar 1945. – 1962.
NGO Zadar	Narodni gradski odbor Zadar 1945. – 1955.
N. N.	<i>nomen nescium</i>

LITERATURA:

1. Antun TRAVIRKA (1984.), „Likovni život u Zadru 1945-1979.“, u: *Zadar i zadarsko područje u NOB i socijalističkoj izgradnji*, [ur: Burčul Marinko, Foretić Dinko, Lukin Šime, Uranija Valentin], Općinska konferencija SSRNH Zadar, Zbornik 1., Zadar, 455 – 474.
2. Ariana ŠTULHOFER, Andrej UCHITYL, Zrinka BARIŠIĆ MARENIĆ, *Zvonimir Požgaj*, Acta Architectonica, Atlas arhitekture, Arhiv arhitekta, Arhitektonski fakultet Zagreb, 2007.
3. Bruno MILIĆ (1956-60.), *Urbanistička i arhitektonska rekonstrukcije Zadra 1955. – 60.*, idejni projekt, Zagreb
4. Dražen ARBUTINA (2002.), *Zadarski urbanistički i arhitektonski opus Brune Milića*, Narodni muzej Zadar
5. Grga OŠTRIĆ (1951.), „Restauracija gradske lože u Zadru“, *Glas Zadra*, 17. 2. 1951., br. 19: 4., Zadar
6. Grga OŠTRIĆ (1954.), „Odnos građana prema spomencima“, *Glas Zadra*, 8. 5. 1954., 151: 3 - 4., Zadar
7. Jerolim ČOGELJA (1951.), „Zadar budućnosti“, *Slobodna Dalmacija*, br. 2097., Split, 31. 10. 1951., 3.
8. Josip BUDAK (1953.), „Zašto samovolja u izgradnji nekih objekata u Zadru, odgovor ing. J. Budaka“, *Glas Zadra*, br. 121., Zadar, 26. 9. 1953., 1., nastavak na strani 3.
9. Josip VIDAKOVIĆ (2002.), *Zadar 1941.-1945., ratne štete*, Hrvatsko komunikološko društvo, Nonacom d.o.o., Državni arhiv Zadar, Zadar

10. Krasanka MAJER JURIŠIĆ (2013.), Zadarska providurova palača u vrijeme mletačke uprave, *Povijesni prilozi* (0351-9767) 44 (2013), 44; 183 – 202.
11. Marija STAGLIČIĆ (1981.), „Izgradnja Kneževе i Providurove palače u Zadru“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti*, 20: 75 – 92., Zadar
12. Marija STAGLIČIĆ (2011.), „Urbanistički razvoj i likovne umjetnosti u Zadru (1800.-1914.)“, u: Š. Peričić, M. Stagličić, A. Travirka, Z. Rados, G. Rabac-Čondrić, *Zadar za austrijske uprave, Prošlost Zadra IV, Matica Hrvatska – ogranak u Zadru, Zadar*, str. 259 - 392.
13. Mladen KORITNIK (1984.), „Dani prosvjete i kulture u oslobođenom Zadru 1944. i 1945. godine“, u *Zadar i zadarsko područje u NOB i socijalističkoj izgradnji*, [ur: Burčul Marinko, Foretić Dinko, Lukin Šime, Uranija Valentin], Općinska konferencija SSRNH Zadar, Zbornik 1., Zadar, 267 – 272.
14. N.N. (1950.a), „Obnova gradske lože u Zadru“, *Slobodna Dalmacija*, br. 1835., Split, 26. 12. 1950., 3.
15. N.N. (1951a), „Grad ruševina i starina“, *Slobodna Dalmacija*, br. 2072., Split, 2. 10. 1951., 2.
16. N.N., „Jedina nagrada u Sao Paolu za športski objekt dodijeljena arhitektu Zvonimiru Požgaju“, *Čovjek i prostor*, br. 1., Zagreb, 15. 2. 1954., 1.
17. N.N., „Restauracija gradske lože u Zadru“, *Glas Zadra*, br. 19., Zadar, 17. 1. 1951., 4.
18. N.N., (1953a) „Historijski događaj historijske zgrade“, *Glas Zadra*, br. 128., Zadar, 14. 11.1953. (a), 5.
19. N.N., „Zašto samovolja u izgradnji nekih objekata u Zadru“, *Glas Zadra*, br. 120., Zadar, 26. 9. 1953., 1., nastavak na strani 4.
20. N.N., „Izložba Obnova Dalmacije“, *Narodni list*, br. 2., Zadar, 11. 1. 1946., 3.
21. N.N., „Počelo uređenje vrtne restauracije hotela Beograd“, *Glas Zadra*, br. 406., Zadar, 25. 4. 1959., 5.
22. N.N., „Tokom ovog mjeseca pristupit će se izgradnji novog kupališta na Mikinom rtu u Zadru“, *Slobodna Dalmacija*, br. 919., Split, 11. 1. 1948.(god VI), 4.
23. N.N., „Zasjedanje gradske skupštine u Zadru“, *Slobodna Dalmacija*, br. 488., Split, (25. 8. 1946b), 2.
24. N.N., „Završeno rušenje zidina bivšeg kazališta“, *Glas Zadra*, br. 314., Zadar, 6. 7. 1957., 5.
25. N.N., Izložba postignutih rezultata u obnovi i izgradnji“, *Slobodna Dalmacija*, br. 429., Split, (26. 6. 1946a), 2.
26. N.N., Obnova gradske lože, *Glas Zadra*, br. 15., Zadar, 22. 12. 1950., 4.
27. Pavuša VEŽIĆ (1996.), Platea civitas Jadre – prostorni razvoj Narodnog trga u Zadru, *Petriciolijev zbornik II, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 36: 337 – 359., Split
28. Tomislav RAUKAR, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC, Šime PERIČIĆ (1987.), *Prošlost Zadra III - Zadar pod mletačkom upravom 1409.-1797.*, Zadar

29. Vicko ZANINOVIĆ (1956.), „Dom JNA – novi kulturni centar u Zadru“, *Glas Zadra*, br. 237., Zadar 1. 1. 1956., 2.
30. Zdenko STRIŽIĆ (1947.) Regulatorna osnova Zadra, *Arhitektura*, br. 1. Zagreb, 9.
31. Zvonimir POŽGAJ (1952.), „Novo kupalište u Zadru“, *Arhitektura*, br. 3., Zagreb, 1952., 24 – 26.
32. Zvonimir POŽGAJ (1960.), „Neka moja kupališta“, *Arhitektura*, br. 4 – 6., Zagreb, XIV/1960., 11 – 14.

Antonija MLIKOTA

THE ACTIVITY OF ZVONIMIR POŽGAJ IN ZADAR 1946–1949

Summary

The paper deals with the activity of Zvonimir Požgaj in Zadar following the end of World War Two. Zvonimir Požgaj was one of many intellectuals, who were either voluntarily or as a punishment sent to fill different posts in the heavily destroyed city of Zadar. From the documentation that is in safekeeping at the State Archives in Zadar, it is evident that his active professional engagement in Zadar started in 1946, and – according to his personal writings and the saved documentation – lasted until 1949. Moreover, as a result of archival study, all of his so-far known projects for Zadar are presented in the paper: the restoration of the Municipal Loggia; the adaptation of Proveditor's Palace; partly realised bathing establishment on Puntamika and twin building with coffee-house on *Nova riva*; and non-realised summer terrace on *Kaštel* bastion. Zvonimir Požgaj's engagement in Zadar was of a rather wide range, and it surpassed the boundaries of architecture and building: he dealt with many culture- and tourism-related problems, as well as with issues regarding the normalisation of life in the destroyed city. The term *požgajevština* and its true meaning in Zadar of those times are tackled as well. The fact that Požgaj was actively engaged in Zadar has so far remained either unknown or at least not recorded in his biographies.

Keywords: Zvonimir Požgaj; Klema Požgaj; Zadar; architecture; 20th century.